

18/6/2026

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να παρουσιάσει το ληστρικό φαινόμενο ως δομική και οργανωτική συνιστώσα που εμφανίζεται κυρίως στις αγροτοποικμενικές κοινωνίες και ξεκινάει τη δράση της από την προεπαναστατική οθωμανική περίοδο μέχρι και τα μέσα του 20ου αιώνα

Η ληστεία στον δημόσιο χώρο Banditry in public place

Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών
ΜΠΣ Νεώτερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία

Διπλωματική Εργασία
«Ληστεία σε δημόσιο χώρο»

Ευστρατία Μυτιληνού

Επιβλέπων καθηγητής: Νικόλαος Αναστασόπουλος

Πάτρα, Ιούνιος 2026

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του/της φοιτητή/φοιτήτριας («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

Ληστεία σε δημόσιο χώρο

Ευστρατία Μυτιληνού

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπων Καθηγητής:
Νικόλαος Αναστασόπουλος

Συν-Επιβλέποντες Καθηγητές :
Διονύσιος Τζάκης
Μαντά Ελευθερία

Πάτρα, Ιούνιος 2026

Περίληψη

Η παρούσα εργασία θα αποπειραθεί να διερευνήσει το φαινόμενο της ληστείας που έλαβε χώρα στον ελλαδικό χώρο αρχινώντας από την προεπαναστατική οθωμανική περίοδο φτάνοντας μέχρι τα μέσα του 20ού αιώνα, αναλύοντάς το ως δομική και οργανική συνιστώσα των αγροτοποιμενικών κοινωνιών της υπαίθρου όχι όμως ως μια αποσπασματική εγκληματική δραστηριότητα. Μέσα από μια αναλυτική προσέγγιση, εξετάζεται η διαρκής αλληλεπίδραση, διαπραγμάτευση και σύγκρουση μεταξύ των ένοπλων ομάδων και των εκάστοτε μορφών κεντρικής εξουσίας. Κατά τους οθωμανικούς χρόνους, αναδεικνύεται η θεσμική ρευστότητα μεταξύ κλεφτών και αρματολών, όπου η ληστρική δράση λειτουργούσε ως μοχλός πίεσης για κοινωνική ανέλιξη και ενσωμάτωση στους επίσημους μηχανισμούς ελέγχου. Μετά την ίδρυση του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους, η εισαγωγή δυτικοευρωπαϊκών προτύπων διοίκησης παρήγαγε ένα ιστορικό παράδοξο: αντί της άμεσης εμπέδωσης της δημόσιας ασφάλειας, η βίαιη αποστράτευση των αγωνιστών, η αυστηρή φορολογία και η υποχρεωτική στρατολόγηση τροφοδότησαν τη μετεπαναστατική ληστεία. Το φαινόμενο αυτό έλαβε βαθιά πολιτικό χαρακτήρα μέσω της οργανικής του διαπλοκής με τα τοπικά πελατειακά κομματικά δίκτυα, ενώ παράλληλα εργαλειοποιήθηκε από την επίσημη εξωτερική πολιτική του αλυτρωτισμού. Οικονομικά, η ληστεία λειτούργησε ως μηχανισμός βίαιης πρωταρχικής συσσώρευσης κεφαλαίου και κοινωνικής κινητικότητας στην ύπαιθρο. Η θεσμική απάντηση του κράτους εξελίχθηκε από την αποσπασματικότητα και τη χρήση αναποτελεσματικών, τοπικών σωμάτων κατά τον 19ο αιώνα, στον ορθολογικό και ολοκληρωτικό έλεγχο της περιόδου του Μεσοπολέμου, μέσω ειδικών διωκτικών ταγμάτων, έκτακτων στρατοδικείων και της χρήσης του εκτοπισμού. Συμπερασματικά, η οριστική εξάλειψη της ληστείας κατά τη μεταπολεμική περίοδο δεν υπήρξε απλώς αποτέλεσμα της αστυνομικής καταστολής, αλλά το παράγωγο ενός συνολικού υλικού, κοινωνικού και θεσμικού εκσυγχρονισμού της χώρας, ο οποίος περιέλαβε τη διάνοιξη του οδικού δικτύου, την επέκταση των τηλεπικοινωνιών, τη μεγάλη αγροτική μεταρρύθμιση και την πλήρη εμπέδωση του κρατικού μονοπωλίου της νόμιμης βίας, σηματοδοτώντας το οριστικό πέρασμα της ελληνικής περιφέρειας στη νεωτερικότητα.

Λέξεις – Κλειδιά

Ληστεία, Αρματολισμός, Πελατειακά Δίκτυα, Δημόσια Ασφάλεια, Εκσυγχρονισμός.

Banditry in public space

«Όνομα & Επώνυμο Συγγραφέα»

(στην αγγλική γλώσσα)

Abstract

This study examines the phenomenon of banditry in the Greek territory from the pre-revolutionary Ottoman period until the mid-20th century, analyzing it as a structural and organic component of rural, agro-pastoral societies rather than a fragmented criminal activity. Through an analytical approach, it explores the continuous interaction, negotiation, and conflict between armed groups and successive forms of central authority. During the Ottoman era, the institutional fluidity between "kleftes" and "armatoloi" is highlighted, demonstrating how banditry functioned as a leverage mechanism for social mobility and integration into official security structures. Following the establishment of the independent Greek state, the introduction of Western European administrative models generated a historical paradox: instead of consolidating public safety, the abrupt demobilization of revolutionary fighters, heavy taxation, and conscription fueled post-revolutionary banditry. This phenomenon acquired a deeply political character due to its organic entanglement with local clientelist party networks, while it was simultaneously instrumentalized by the state's irredentist foreign policy. Economically, banditry served as a violent mechanism of primitive capital accumulation and social mobility in the countryside. The state's institutional response evolved from the fragmentation and reliance on inefficient, locally tied corps during the 19th century to the rational and totalitarian control of the Interwar period, achieved through specialized pursuit units, extraordinary courts-martial, and internal exile. In conclusion, the definitive eradication of banditry in the post-war era was not merely the result of police suppression, but the byproduct of a comprehensive material, social, and institutional modernization of the country. This process included the expansion of the road network, telecommunications, major agrarian reform, and the full consolidation of the state

monopoly on legitimate violence, signaling the definitive transition of the Greek periphery into modernity.

Keywords

Banditry, Armatolism, Clientelism, Public Security, Modernization.

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	v
Abstract	vi
Περιεχόμενα	ix
Πρόλογος.....	1
Εισαγωγή.....	3
1. Ληστεία και θεσμοί δημόσιας ασφάλειας στην οθωμανική αυτοκρατορία	7
1.1 Ενδημικά χαρακτηριστικά ληστείας (σχέσεις ληστείας με τοπική κοινωνία)	7
1.2 Σώματα καταδίωξης.....	9
1.3 Σύγκριση κλεφτών και αρματολών	10
1.4 Λόγοι σταθερής παρουσίας κλεφτών και ληστών	11
1.5 Οι κλέφτες ως μορφή ανταρσίας.....	12
2. Από την απελευθέρωση έως και το τέλος του 19ου αιώνα.....	14
2.1 Ενδημικά χαρακτηριστικά ληστείας (σχέσεις ληστείας με τοπική κοινωνία)	14
2.2 Οργάνωση ληστρικής ομάδας	21
2.3 Πρακτικές ληστρικής ομάδας	23
2.4 Κοινωνικά δίκτυα.....	25
2.5 Θεσμικό πλαίσιο και σώματα καταδίωξης.....	26
2.6 Συγκριτική ανάλυση κλεφταρματολών και ληστών	29
2.6.1 Κοινά χαρακτηριστικά	29
2.6.2 Διαφορές	31
2.7 Ληστρικές ομάδες και εθνική ολοκλήρωση.....	32
3. Η ληστεία στο ελληνικό κράτος κατά τον 20ο αιώνα.....	35
3.1 Ενδημικά χαρακτηριστικά ληστείας	35
3.2 Χαρακτηριστικά και δομή της ληστρικής ομάδας.....	38
3.3 Θεσμικό πλαίσιο και σώματα καταδίωξης.....	40
Συμπεράσματα	44
Βιβλιογραφία.....	51

Πρόλογος

Η μελέτη της ληστείας στον ελλαδικό χώρο, καθ' όλη τη διάρκεια της μεταβατικής περιόδου από την οθωμανική κυριαρχία έως την πλήρη θεσμική ολοκλήρωση του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους στα μέσα του 20ού αιώνα, συνιστά ένα σημαντικό επιστημονικό πεδίο για την κατανόηση της κοινωνικής, οικονομικής και πολιτικής συγκρότησης του νεοελληνικού σχηματισμού. Το φαινόμενο αυτό, απέχοντας πολύ από το να αποτελεί μια απλή ιστορική υποσημείωση κοινού ποινικού ενδιαφέροντος ή μια γραφική έκφανση της παραδοσιακής ζωής της υπαίθρου, αναλύεται στην παρούσα εργασία ως μια οργανική και δομική συνιστώσα των αγροτοποιμενικών κοινωνιών. Η σημασία της μελέτης του έγκειται στην αποκάλυψη των εσωτερικών μηχανισμών εξουσίας, των δικτύων κοινωνικής αλληλεγγύης και των πελατειακών σχέσεων που καθόρισαν τη δυναμική ανάμεσα στην περιφέρεια και το εκάστοτε κυρίαρχο κέντρο. Μέσα από την επιστημονική αποδόμηση της ληστείας, αναδύεται ανάγλυφα ο τρόπος με τον οποίο η ένοπλη βία λειτούργησε ως εργαλείο κοινωνικής κινητικότητας, οικονομικής επιβίωσης, αλλά και ως μέσο πολιτικής διαπραγμάτευσης, αμφισβητώντας ή ενίοτε στηρίζοντας το επίσημο κρατικό οικοδόμημα.

Στο πλαίσιο αυτό στην παρούσα εργασία η ληστεία εξετάζεται σε συνάρτηση με την επίδρασή της στον δημόσιο χώρο και σε σύνδεση με τους άλλους δρώντες στον χώρο αυτό. Πιο συγκεκριμένα εξετάζονται τα πελατειακά δίκτυα που δεσπόζουν στον ελλαδικό χώρο υποθάλπουν και εξυπηρετούν -ή εξυπηρετούνται- από τη ληστεία. Εξετάζεται επίσης η πολιτική διάσταση που αποκτά, καθώς σχετίζεται με την δράση τοπικών παραγόντων και γενικότερα με την πολιτική ζωή της χώρας, σε μια λογική αμφίδρομης εξυπηρέτησης. Ενδιαφέρον για την παρούσα μελέτη αποτελεί και η εξέταση της θεσμικής ανταπόκρισης των φορέων του κράτους, στην προσπάθειά τους να αντιμετωπίσουν το θέμα της ληστείας και να δημιουργήσουν καθεστώς δημόσιας ασφάλειας. Όμως, δεν διαφεύγουν της προσοχής της παρούσας μελέτης φαινόμενα δομικών μεταβολών στο ελληνικό κράτος, καθώς αυτό εξελίσσεται και περνά στην εποχή της νεωτερικότητας και της προσπάθειας του νεοσύστατου κράτους να επιβάλει το μονοπώλιο της ένομης βίας. Κατά συνέπεια ο δημόσιος χώρος που εξετάζεται στην παρούσα εργασία αποτελείται από το σύνολο των πολιτικών, κοινωνικών, οικονομικών και εθνικών παραγόντων που επηρεάζουν, αλλά και

επηρεάζονται από τη ληστεία, καθ' όλη τη διαδρομή από τα προεπαναστατικά χρόνια έως και το σημείο της κατάργησης της ληστείας, κατά τον Μεσοπόλεμο.

Προκειμένου να επιτευχθεί μια σφαιρική και μεθοδολογικά αυστηρή προσέγγιση του φαινομένου, η παρούσα μελέτη διαρθρώνεται γύρω από τρεις κεντρικούς και αλληλένδετους θεματικούς άξονες. Ο πρώτος εισαγωγικός θεματικός άξονας εστιάζει στην προεπαναστατική περίοδο εντός των διοικητικών ορίων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Στο πλαίσιο αυτό, εξετάζεται η εμφάνιση των ένοπλων ομάδων των κλεφτών και των αρματολών, καθώς και η θεσμική ρευστότητα που επέτρεπε τη διαρκή μετακίνηση των υποκειμένων μεταξύ της παρανομίας και της επίσημης νομιμότητας. Αναλύεται η στρατηγική της Υψηλής Πύλης να ενσωματώνει και να ρυθμίζει την ένοπλη βία της υπαίθρου μέσω του θεσμού του αρματολισμού, αναδεικνύοντας τη ληστεία ως μια πρόωμη μορφή πολιτικής πίεσης και κοινωνικής διαπραγμάτευσης των ορεινών πληθυσμών.

Ο δεύτερος θεματικός άξονας επικεντρώνεται στη μεταπαναστατική περίοδο και τη διαδικασία συγκρότησης του εθνικού κράτους. Εδώ εξετάζεται το ιστορικό παράδοξο κατά το οποίο οι εκσυγχρονιστικές απόπειρες της κεντρικής διοίκησης, η βίαιη αποστράτευση των αγωνιστών και η επιβολή ξένων θεσμικών προτύπων (όπως η υποχρεωτική στρατολόγηση) λειτούργησαν ως καταλύτες για τη ραγδαία έξαρση του φαινομένου της ληστείας. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην οργανική σύμπλευση της ληστείας με το αναπτυσσόμενο κοινοβουλευτικό σύστημα και τα πελατειακά δίκτυα του 19ου αιώνα. Αναλύεται ο τρόπος με τον οποίο οι ληστρικές συμμορίες μετατράπηκαν σε ένοπλο βραχίονα της τοπικής πολιτικής ελίτ, καθώς και η ιδεολογική τους εργαλειοποίηση από την επίσημη εξωτερική πολιτική του κράτους μέσω του αλυτρωτικού οράματος της Μεγάλης Ιδέας.

Ο τρίτος και καταληκτικός θεματικός άξονας υιοθετεί μια συγκριτική και συνθετική οπτική, εξετάζοντας την εξέλιξη των θεσμών δημόσιας ασφάλειας και των σωμάτων καταδίωξης από την αποσπασματικότητα της καταστολής του 19ου αιώνα, στον ορθολογικό και ολοκληρωτικό έλεγχο της περιόδου του Μεσοπολέμου. Μέσα από αυτόν τον άξονα, αποδεικνύεται ότι η οριστική εξάλειψη της ληστείας δεν υπήρξε αποκλειστικό αποτέλεσμα των αστυνομικών και στρατιωτικών μέτρων, αλλά το παράγωγο ενός ευρύτερου δομικού, υλικού και θεσμικού εκσυγχρονισμού της χώρας, ο οποίος περιέλαβε τη οργάνωση υποδομών, την αγροτική μεταρρύθμιση και την πλήρη εμπέδωση του κρατικού μονοπωλίου της νόμιμης βίας.

Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία εστιάζει στην ιστορική ανάλυση του φαινομένου της ληστείας και της παράλληλης συγκρότησης των θεσμών δημόσιας ασφάλειας στον ελλαδικό χώρο πριν και μετά την απελευθέρωση της Ελλάδας. Ως απάντηση στην ληστεία, θα προσπαθήσουμε να καλύψουμε ένα ευρύ χρονολογικό φάσμα ξεκινώντας από την προεπαναστατική οθωμανική περίοδο φτάνοντας έως τα μέσα του 20ού αιώνα. Το φαινόμενο της ληστείας δεν προσεγγίζεται ως μια αποσπασματική εγκληματική δραστηριότητα, αλλά ως μια δομική συνιστώσα των αγροτοποιμενικών κοινωνιών του ορεινού όγκου, η οποία τελούσε σε διαρκή αλληλεπίδραση με τις εκάστοτε μορφές εξουσίας. Κεντρικό αντικείμενο έρευνας αποτελούν οι ένοπλες ομάδες -κλέφτες, αρματολοί και ληστές- οι οποίες λειτούργησαν ως φορείς μιας μακράς παράδοσης ανυποταξίας, προσαρμοζόμενες στις μεταβαλλόμενες οικονομικές και πολιτικές συνθήκες. Η εργασία εξετάζει πώς η ληστεία, από στοιχείο του οθωμανικού συστήματος ελέγχου, μετατράπηκε σε μείζονα πρόκληση για τη θεσμική συγκρότηση και το μονοπώλιο της νόμιμης βίας του νεοσύστατου ελληνικού κράτους.

Η σημασία της διερεύνησης του συγκεκριμένου θέματος έγκειται στην πολυπαραγοντική φύση της ληστείας, η οποία αντανακλά τις βαθιές κοινωνικές και οικονομικές διαιρέσεις της ελληνικής υπαίθρου. Η μελέτη συμβάλλει στην κατανόηση της διαδικασίας κρατικής συγκρότησης, αποκαλύπτοντας την ένταση μεταξύ των παραδοσιακών δικτύων (συγγένεια, αδελφοποιΐες, ποιμενική αλληλεγγύη) και της προσπάθειας επιβολής ενός ορθολογικού, συγκεντρωτικού διοικητικού μοντέλου. Επιπλέον, αναδεικνύεται η «ρευστότητα» των κοινωνικών ρόλων, όπου τα όρια μεταξύ νομιμότητας και παρανομίας παρέμεναν συχνά δυσδιάκριτα, επιτρέποντας σε ένοπλες ομάδες να εναλλάσσονται μεταξύ της ιδιότητας του διωκόμενου ληστή και του έμμισθου οργάνου της τάξης. Η σπουδαιότητα του θέματος εντείνεται από τη διασύνδεση της ληστείας με την εθνική πολιτική (αλυτρωτισμός) και την εσωτερική πολιτική ζωή, καθώς οι ληστρικές ομάδες αποτέλεσαν συχνά οργανικό τμήμα των πελατειακών δικτύων και των εκλογικών μηχανισμών.

Η εργασία διαρθρώνεται γύρω από κομβικά ερευνητικά ερωτήματα που επιχειρούν να φωτίσουν τις αθέατες πλευρές του φαινομένου:

1. Ποιες ήταν οι οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες στην οθωμανική υπαίθρο που κατέστησαν τη ληστεία βιώσιμη στρατηγική επιβίωσης και κοινωνικής ανέλιξης;

2. Με ποιους τρόπους ο θεσμός του αρματολισμού λειτούργησε ως βαλβίδα αποσυμπίεσης της κοινωνικής αναταραχής και πώς διαμορφώθηκε ο κοινός κώδικας αξιών (μπέσα, παλικάριά) μεταξύ κλεφτών και αρματολών;
3. Πώς η μετάβαση στο εθνικό κράτος και η αποστράτευση των ατάκτων δημιούργησαν ένα πλεόνασμα ένοπλης βίας που τροφοδότησε τη μετεπαναστατική ληστεία;
4. Ποια ήταν η εξέλιξη των κατασταλτικών μηχανισμών και του νομοθετικού πλαισίου (από τα διατάγματα της Αντιβασιλείας έως τον νόμο ΤΟΔ΄ του 1871) στην προσπάθεια περιορισμού των ληστρικών δικτύων;
5. Ποιοι παράγοντες (μετανάστευση, αγροτική μεταρρύθμιση, εκσυγχρονισμός υποδομών) συνέβαλαν στην οριστική εξάλειψη της ληστείας κατά τον Μεσοπόλεμο και την πρώτη μεταπολεμική περίοδο;

Η μεθοδολογική προσέγγιση της εργασίας βασίζεται στη συστηματική ανάλυση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας. Αξιοποιούνται τα πορίσματα θεμελιωδών μελετών, όπως του Ι. Κολιόπουλου για τη ληστεία ως παράγωγο του αλτρωτισμού και των κοινωνικών πιέσεων, του Σ. Δαμιανάκου για την ανθρωπολογική διάσταση του ορεινού χώρου, και του Β. Γούναρη για τη θεσμική διαχείριση της ένοπλης βίας. Η έρευνα αντλεί επίσης στοιχεία από τις μελέτες των Τζάκη, Αναστασόπουλου και Τζούκα, οι οποίες εμβαθύνουν στη σχέση της ληστείας με την πολιτική εξουσία και τις τοπικές κοινωνίες. Παράλληλα, εξετάζονται πρωτογενείς θεσμικές πηγές, όπως διατάγματα και νόμοι που αφορούν την ίδρυση της Χωροφυλακής, της Εθνοφυλακής και της Οροφυλακής, προσφέροντας μια στέρεη βάση για τη συγκριτική ανάλυση των κρατικών πολιτικών καταστολής.

Η μελέτη αναπτύσσεται σε πέντε διακριτά αλλά αλληλένδετα μέρη:

1. Στο πρώτο μέρος, αναλύεται η ληστεία κατά την οθωμανική περίοδο, εξετάζοντας τα ενδημικά χαρακτηριστικά της και τη δημιουργία των σωμάτων των αρματολών ως απάντηση στη δράση των κλεφτών.
2. Το δεύτερο μέρος επικεντρώνεται στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος (19ος αιώνας), αναδεικνύοντας τις αιτίες έξαρσης του φαινομένου μετά την επανάσταση, όπως η φτώχεια, η υποχρεωτική στρατολόγηση και η διαπλοκή με την πολιτική εξουσία.

3. Στο τρίτο μέρος, επιχειρείται μια συγκριτική ανάλυση κλεφταρματολών και ληστών, με στόχο τον εντοπισμό των διαχρονικών ομοιοτήτων (κοινωνικά δίκτυα, χώρος δράσης) και των ειδοποιών διαφορών ως προς τη νομιμοποίησή τους.

4. Το τέταρτο μέρος εξετάζει τη ληστεία στον 20ό αιώνα, εστιάζοντας στις προκλήσεις που δημιούργησε η προσάρτηση των Νέων Χωρών και στην τελική φάση καταστολής μέσω των αυστηρών μέτρων της δεκαετίας του 1930.

5. Η εργασία ολοκληρώνεται με τα συμπεράσματα, όπου αποτιμάται η ανθεκτικότητα του φαινομένου και η οριστική υποχώρησή του υπό το βάρος του κοινωνικοοικονομικού εκσυγχρονισμού και των έντονων κατασταλτικών μηχανισμών της μετεμφυλιακής περιόδου.

Η παρούσα μελέτη υποστηρίζει ότι η ληστεία δεν αποτέλεσε μια περιθωριακή εγκληματική εκτροπή, αλλά μια οργανική έκφανση της μακράς και επίπονης διαδικασίας εθνικής ολοκλήρωσης, η οποία ανέδειξε τις δομικές αντιφάσεις μεταξύ του παραδοσιακού ορεινού κόσμου και του εκσυγχρονιστικού κρατικού συγκεντρωτισμού.

Οι ένοπλοι σχηματισμοί που έδρασαν στις ορεινές περιοχές της Ελλάδας, από τα χρόνια πριν από την Επανάσταση έως και τα μέσα του 20ού αιώνα —συμπεριλαμβανομένων των κλεφταρματολών και των ληστών— παρουσιάζουν τόσο ομοιότητες όσο και αξιοσημείωτες αποκλίσεις όσον αφορά τη λειτουργία τους και τον τρόπο με τον οποίο μεταβλήθηκαν κατά τη διάρκεια της πορείας του νεοελληνικού κράτους. Παρά το γεγονός ότι η ανάπτυξη αυτών των ομάδων έλαβε χώρα σε ανομοιογενή ιστορικά και κοινωνικά πλαίσια, είναι εμφανής μια διαχρονική συνέχεια στις τακτικές και τις μεθόδους δράσης των ορεινών ένοπλων ομάδων, παρά τις επιμέρους διαφοροποιήσεις τους (Δαμιανάκος, 2003, σ. 69).

1. Ληστεία και θεσμοί δημόσιας ασφάλειας στην οθωμανική αυτοκρατορία

Το φαινόμενο της ληστείας στην οθωμανική ύπαιθρο κατά την προεπαναστατική περίοδο δεν αποτελούσε μια απλή εκδήλωση κοινού ποινικού εγκλήματος, αλλά μια σύνθετη κοινωνικοοικονομική και θεσμική πραγματικότητα. Η αδιαφορία της οθωμανικής διοίκησης για τη συντήρηση υποδομών στην περιφέρεια, σε συνδυασμό με την έντονη φορολογική πίεση, οδήγησε στη σταδιακή εξαθλίωση της αγροτικής παραγωγής. Ως αποτέλεσμα, σημαντικό μέρος του πεδινού πληθυσμού μετακινήθηκε προς τους ορεινούς όγκους, αναπτύσσοντας ημινομαδικά χαρακτηριστικά και καταφεύγοντας στην οπλοφορία για την αυτοπροστασία του.

Μέσα σε αυτό το περιβάλλον ανασφάλειας και απουσίας κρατικών κατασταλτικών μηχανισμών, συγκροτήθηκαν οι ένοπλες ομάδες των κλεφτών. Παρά τη ληστρική τους δράση, οι ομάδες αυτές κατόρθωσαν να αναπτύξουν ισχυρούς δεσμούς αλληλεγγύης με τις τοπικές κοινωνίες, λειτουργώντας συχνά ως ανάχωμα απέναντι στην αυθαιρεσία των οθωμανικών αρχών. Προκειμένου να ελέγξει την κατάσταση, η οθωμανική εξουσία προχώρησε στη δημιουργία του σώματος των αρματολών, αναθέτοντας τη δημόσια ασφάλεια σε ένοπλους χριστιανούς, οι οποίοι συχνά προέρχονταν από τον κόσμο της παρανομίας.

Με τον τρόπο αυτό, κλέφτες και αρματολοί διαμόρφωσαν ένα σύστημα συγκοινωνούντων δοχείων, βάσει των οποίων η εναλλαγή των ρόλων στηρίχθηκε στους τοπικούς συσχετισμούς δύναμης. Η διαρκής αυτή ένοπλη δραστηριότητα, πέρα από μέσο κοινωνικής κινητικότητας, μετεξελίχθηκε σταδιακά σε μια άτυπη μορφή ανταρσίας, δημιουργώντας το απαραίτητο πολεμικό υπόβαθρο που θα τροφοδοτούσε τον Αγώνα της Ελληνικής Ανεξαρτησίας.

1.1 Ενδημικά χαρακτηριστικά ληστείας (σχέσεις ληστείας με τοπική κοινωνία)

Βασικός παράγοντας που συνέβαλε στην ανάπτυξη της ληστείας και των ενόπλων σωμάτων των ορέων κατά την οθωμανική περίοδο ήταν οι οικονομικές συνθήκες που επικρατούσαν στην ελληνική ύπαιθρο. Η ύπαιθρος παρουσίαζε μια εικόνα εγκατάλειψης, αφού η οθωμανική διοίκηση αδιαφορούσε πλήρως για την συντήρηση και τη δημιουργία έργων

υποδομής. Αυτό με τη σειρά του οδήγησε σε μείωση της αγροτικής παραγωγής και περιορισμό της οικονομικής δυνατότητας επιβίωσης των αγροτών, που σε συνδυασμό με τις πιέσεις που ασκούσε η τοπική διοίκηση στον πληθυσμό, οδήγησαν σε μετεγκατάσταση πεδινών πληθυσμών στα ορεινά (Κολιόπουλος, 2003, σ. 133). Στο περιβάλλον των ορεινών όγκων, λόγω των εδαφικών συνθηκών, οι πληθυσμοί αυτοί ανέπτυξαν κυρίως την κτηνοτροφία και μετακινούνταν συνεχώς, με αποτέλεσμα να αποκτήσουν ημινομαδικά χαρακτηριστικά (Γούναρης, 2019, σ. 20). Στους ορεινούς αυτούς όγκους και στις νέες συνθήκες διαβίωσης οι κτηνοτροφικοί πληθυσμοί από τη μια απομακρύνθηκαν από την πίεση των κατασταλτικών μηχανισμών των Οθωμανών, από την άλλη, λόγω της απουσίας κατασταλτικών οθωμανικών μηχανισμών, παρέμεναν εκτεθειμένοι σε κινδύνους ληστείας. Έτσι, αναγκάστηκαν να καταφύγουν στην οπλοφορία, για την προστασία της ζωής και της περιουσίας τους. Οι πληθυσμοί λοιπόν, ζούσαν σε ένα κλίμα ανασφάλειας, στο οποίο η άσκηση ή η απειλή ένοπλης βίας αποτελούσε καθοριστικό παράγοντα τόσο για την προστασία των πηγών βιοπορισμού τους, όσο και για την απόκτηση νέων (Κολιόπουλος, 2003, σ. 135). Συνεπεία αυτών στους ορεινούς όγκους δημιουργήθηκαν ληστρικές ομάδες, οι οποίες στρέφονταν αδιακρίτως τόσο κατά των οθωμανικών όσο και κατά των χριστιανικών πληθυσμών (Χατζής, 2022, σ. 124).

Η παγίωση αυτών των ένοπλων σχηματισμών στα ορεινά ανάγεται σε παράγοντες που άπτονται της οργάνωσης της τοπικής κοινωνίας και των μηχανισμών άσκησης της οθωμανικής εξουσίας. Η συγκρότηση και η ενίσχυση των ομάδων των κλεφτών ευνοούνταν ιδιαίτερα κατά τις περιόδους κοινωνικής αναταραχής, οικονομικής δυσχέρειας και αύξησης των φορολογικών βαρών (Παπασταματίου & Κοτζαγεώργης, 2015, σ. 131).

Παράλληλα, η ευρεία εξάπλωση του φαινομένου της ληστείας μέσα στην οθωμανική επικράτεια υπήρξε αποτέλεσμα της μεγάλης γεωγραφικής της έκτασης, της απουσίας οργανωμένων διωκτικών αρχών στην περιφέρεια, αλλά και των δυσμενών συνθηκών διαβίωσης που επικρατούσαν στα ορεινά. Το οθωμανικό κράτος, από την πλευρά του, επέδειξε μια σχετική ανοχή απέναντι στο φαινόμενο, καθώς το θεωρούσε μια χρήσιμη «βαλβίδα αποσυμπίεσης»· πιστευόταν ότι η ληστεία, απορροφώντας τους κραδασμούς από την ανεργία, τους λιμούς, τις πολεμικές συγκρούσεις και τις φυσικές καταστροφές, λειτουργούσε ανασταλτικά σε ενδεχόμενες απόπειρες ανατροπής της κοινωνικής ιεραρχίας (Παπασταματίου & Κοτζαγεώργης, 2015, σ. 129).

Όμως, πέρα από τη ληστρική τους συμπεριφορά, οι ληστρικές αυτές ομάδες αποτέλεσαν και ένα πλέγμα προστασίας των τοπικών πληθυσμών από τις επιδρομές και από τους φοροεισπράκτορες (Boeschoten, 1991, σ. 15). Κάτω από αυτές τις συνθήκες δημιουργήθηκε ένα κλίμα αλληλεγγύης και υποστήριξης μεταξύ γηγενών και ενόπλων ομάδων, αφού οι κλέφτες ήταν η μόνη δύναμη ένοπλης δράσης ενάντια στην οθωμανική εξουσία (Ασδραχάς, 2019, σ. 8). Οι κλέφτες αποτελούνταν κατά κύριο λόγο από άτομα που βρίσκονταν στο περιθώριο της κοινωνίας, όπως οφειλέτες, άτομα που καταζητούνταν, κοινωνικά απόκληροι ή εκείνους που είχαν υποστεί τη βιαιότητα της οθωμανικής διοίκησης· η επιλογή τους να καταφύγουν στα ορεινά και να επιδοθούν στη ληστεία αποτελούσε τη φυσική συνέχεια της κατάστασής τους. Η ώθηση προς την παρανομία μπορούσε να πυροδοτηθεί από ποικίλες αφορμές, όπως μια πραγματική ή αντιληπτή αδικία, κάποια αξιόποινη πράξη ή ακόμα και η οικογενειακή κληρονομιά. Μάλιστα, η δράση τους και η εναντίωσή τους στην κατεστημένη εξουσία συχνά αποτυπώνονταν και εξιδανικεύονταν στο περιεχόμενο των δημοτικών τραγουδιών (Κολιόπουλος, 2003, σ. 137).

1.2 Σώματα καταδίωξης

Οι αρματολοί που ξεκίνησαν τη δράση τους από την προεπαναστατική περίοδο όφειλαν να διατηρήσουν την δημόσια ασφάλεια και να διαφυλάξουν την εδαφική ακραιότητα της Ελλάδας. Δημιουργήθηκαν αρχικά στην περιοχή των Αγράφων και εν συνεχεία επεκτάθηκαν έως και τη Μακεδονία (Γούναρης, 2019, σ. 23).

Ό,τι αφορά τους αρματολούς, αξίζει να υπογραμμιστεί το γεγονός πως , πρόκειται για πρόσωπα , τα οποία είχαν προηγούμενη εμπλοκή σε έκνομες ενέργειες, λάμβαναν αμνηστία και εντάσσονταν στον μηχανισμό της οθωμανικής εξουσίας με απώτερο και σκοπό την καταπολέμηση της ληστείας. Ως χριστιανικά ένοπλα σώματα, επιφορτίζονταν από τις οθωμανικές αρχές με τη διαφύλαξη της ασφάλειας σε συγκεκριμένες περιοχές, που ήταν γνωστές ως «αρματολίκια». Κύρια αποστολή τους ήταν αφενός ο έλεγχος των ορεινών περασμάτων και αφετέρου η προστασία των οικισμών από τις επιδρομές των κλεφτών (Κολιόπουλος, 2003, σσ. 135-136).

Επιπλέον, ο εκάστοτε αρχηγός των αρματολών διέθετε ευρείες δικαιοδοσίες, οι οποίες του επέτρεπαν να προβαίνει στην είσπραξη φόρων, διαχειριζόμενος ουσιαστικά την περιοχή δικαιοδοσίας του σαν να επρόκειτο για μια μορφή κληρονομικού τιμαρίου. (Κολιόπουλος, 2003, σ. 137). Σύμφωνα με τον Καμπούρογλου, οι αρματολοί διορίζονταν από τους

Οθωμανούς, είχαν καθορισμένα δικαιώματα εντός μιας συγκεκριμένης περιοχής, συχνά με κληρονομική διαδοχή. Ήταν αποδεκτοί από τους τοπικούς δημογέροντες και αμείβονταν από τους ντόπιους χριστιανικούς πληθυσμούς με αντάλλαγμα την ασφάλεια της περιοχής (Καμπούρογλου, 2012, σ. 38). Κατά συνέπεια, ο αρματολός είχε σημαντική εξουσία εντός της περιοχής του και ανάλογα οικονομικά έσοδα, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται συχνά έριδες μεταξύ αρματολών και επίδοξων κλεφτών που ήθελαν να πάρουν τη θέση τους (Χατζής, 2022, σ. 127).

1.3 Σύγκριση κλεφτών και αρματολών

Η σχέση μεταξύ κλεφτών και αρματολών μπορεί να παρομοιαστεί σαν δύο πτυχές του ίδιου φαινομένου, καθώς η μετάβαση ενός ατόμου από την κατάσταση του κλέφτη σε εκείνη του αρματολού —και αντιστρόφως— ήταν μια συχνή πρακτική, καθοριζόμενη από τις τοπικές ισορροπίες ισχύος και τη μεταβαλλόμενη σχέση τους με την κεντρική οθωμανική διοίκηση (Κολιόπουλος, 2003, σσ. 136-138). Συχνά, οι κλέφτες επεδίωκαν τον διορισμό τους σε θέσεις αρματολών ως μέσο για την εδραίωση της επιρροής τους σε μια περιοχή (Σφυρόερας, 1975, σσ. 148-149). Η διαπλοκή αυτών των δύο ρόλων ήταν τόσο έντονη, που καθιστούσε εξαιρετικά δυσχερή τη διάκρισή τους. Στην πράξη, η αλληλεπίδραση αυτή διατηρούσε μια μόνιμη παρουσία ένοπλων ομάδων που αντιτίθεντο στην οθωμανική κυριαρχία, συντηρώντας το επαναστατικό φρόνημα και λειτουργώντας ως η υλική υποδομή για μελλοντικές εξεγέρσεις (Παπασταματίου & Κοτζαγεώργης, 2015, σ. 131). Η συνεχής αυτή εμπλοκή σε ένοπλες συγκρούσεις προσέφερε στα μέλη των ομάδων αυτών πολύτιμη στρατιωτική εμπειρία. Η συγκεκριμένη παρακαταθήκη αποδείχθηκε καθοριστικής σημασίας κατά την προεπαναστατική και την επαναστατική περίοδο, καθώς από τις τάξεις αυτών των εμπειροπόλεμων σχηματισμών αναδείχθηκαν οι ηγετικές μορφές και οι μαχητικές ομάδες που διαδραμάτισαν αποφασιστικό ρόλο στην Ελληνική Επανάσταση.

Οι κλέφτες και οι αρματολοί διέπονταν από έναν κοινό αξιακό και ηθικό κώδικα, ο οποίος συγκροτούσε το ιδεολογικό τους υπόβαθρο. Η στάση ζωής τους βασιζόταν στην εξιδανίκευση της οπλοκατοχής και της βίας, καθώς και στην επίδειξη μιας ιδιαίτερης ηθικής που περιελάμβανε, μεταξύ άλλων, την περιφρόνηση προς την καθεστηκυία αρχή, την προσήλωση στον όρο της «μπέσας» (πίστη στις συμφωνίες και τήρηση του λόγου τιμής), την επιδίωξη της «παλικάριάς» (ενσαρκώνοντας αρετές όπως το θάρρος, η ανδρεία και η

αυτοπειθαρχία), καθώς και την έμπρακτη εκδήλωση της μεγαλοψυχίας, της γενναιοδωρίας και της αντοχής (Κολιόπουλος, 2003, σσ. 136-137).

Επιπλέον αξίζει να επισημάνουμε ορισμένες πληροφορίες αναφορικά με την εσωτερική τους οργάνωση. Οι ομάδες των κλεφτών (μπουλούκια) στηρίζονταν σε ισχυρούς τοπικούς δεσμούς και στην αμοιβαία πίστη των μελών τους. Η δομική τους συγκρότηση βασιζόταν κατά κύριο λόγο στις συγγενικές σχέσεις, ενώ ενισχυόταν από κοινωνικές διασυνδέσεις, όπως για παράδειγμα, οι κουμπαριές και οι αδελφοποιίες, που καθιστούσαν την ομάδα έναν κλειστό και ιδιαίτερα συμπαγή κοινωνικό πυρήνα. (Κολιόπουλος, 2003, σ. 149) Η στρατηγική επιδίωξη των αρχηγών των ένοπλων ομάδων συνίστατο στη διαρκή αύξηση της αριθμητικής τους δύναμης, αποσκοπώντας διττά: να μεν στην ενίσχυση της στρατιωτικής τους ισχύος στο πεδίο αλλά στην απόκτηση πολιτικού ερείσματος, ικανού να ασκήσει πίεση στην οθωμανική διοίκηση για τη μετάβαση από το καθεστώς της παρανομίας σε αυτό της νομιμοποιημένης αρματολικής ιδιότητας (Κολιόπουλος, 2003, σ. 149).

Κατά τη διάρκεια του Αγώνα της Ανεξαρτησίας, τα σώματα των κλεφτών αποτέλεσαν τον βασικό κορμό των επαναστατικών δυνάμεων, εφαρμόζοντας συστηματικά τις τακτικές του κλεφτοπόλεμου. Ωστόσο, η αλληλεπίδρασή τους με την κεντρική επαναστατική διοίκηση υπήρξε προβληματική, καθώς οι οπλαρχηγοί εξέφραζαν έντονες επιφυλάξεις για τις κεντρικές προσπάθειες ελέγχου του Αγώνα, υιοθετώντας συχνά καιροσκοπικές πρακτικές με στόχο τη μεγιστοποίηση των οφελών για το δικό τους σώμα. Η επικοινωνία με την κυβέρνηση διακατεχόταν από αμοιβαία καχυποψία και περιφρόνηση, ειδικά κατά τις περιόδους κατά τις οποίες η επιρροή των οπλαρχηγών στα κυβερνητικά όργανα ήταν περιορισμένη. Χαρακτηριστικό της κατάστασης αυτής ήταν ότι ισχυροί τοπικοί οπλαρχηγοί δεν δίσταζαν να αγνοούν συστηματικά τις πολιτικές οδηγίες ή τους απεσταλμένους της κεντρικής εξουσίας (Κολιόπουλος, 2003, σσ. 142-143).

1.4 Λόγοι σταθερής παρουσίας κλεφτών και ληστών

Προκειμένου να αντιμετωπίσει το διογκούμενο φαινόμενο της ληστείας, η οθωμανική διοίκηση θεσμοθέτησε τα «αρματολίκια», εκχωρώντας αρμοδιότητες αστυνόμευσης και διατήρησης της δημόσιας τάξης στις επαρχίες σε συγκεκριμένες ένοπλες ομάδες που τελούσαν υπό τον κρατικό έλεγχο (Παπασταματίου & Κοτζαγεώργης, 2015, σ. 129). Η θεσμική αυτή αναγνώριση προσέδιδε στους αρματολούς σημαντική ισχύ, καθιστώντας τους

κεντρικούς δρώντες στην περιοχή τους. Η δυναμική αυτή συχνά γεννούσε σύνθετα σχήματα συνεργασίας ή ανταγωνισμού μεταξύ των κλεφτών και των αρματολών (Τζάκης, 2013, σσ. 116-117). Η ύπαρξη των αρματολικίων ήταν ουσιαστικά αδιανόητη χωρίς την παρουσία των κλεφτών. Η ανάδειξη μιας ληστρικής ομάδας σε αρματολική εξαρτιόταν άμεσα από τη μαχητική της ικανότητα, ενώ η διατήρηση του αρματολικιού απαιτούσε από τους κατόχους του την επίδειξη αποτελεσματικότητας στον περιορισμό των ληστρικών επιδρομών. Συνεπώς, η εναλλαγή των ρόλων ήταν μια συχνή και αναμενόμενη διαδικασία, καθώς οι διακυμάνσεις στον συσχετισμό των δυνάμεων μεταξύ των τοπικών ένοπλων σχηματισμών καθόριζαν ποια ομάδα θα κατείχε το αρματολίκι και ποια θα περιοριζόταν στην παρανομία του κλέφτη (Τζάκης, 1997, σσ. 12-13). Επίσης, οι ληστές επένδυαν στην άσκηση βίας και ένοπλης δράσης, γιατί αποτελούσε το διαπιστευτήριο για κοινωνική κινητικότητα, επειδή ήταν κριτήριο για την επιλογή στη θέση των αρματολών. Κατά συνέπεια, σε περιοχές όπου η ένδεια κυριαρχούσε, η ληστεία αποτελούσε θεμιτή μορφή δράσης για την απόκτηση υψηλότερης κοινωνικοοικονομικής θέσης (Τζάκης, 1997, σ. 12).

1.5 Οι κλέφτες ως μορφή ανταρσίας

Η δραστηριότητα των κλεφτών στις ορεινές περιοχές δύναται να ερμηνευθεί ως μια μορφή ένοπλης ανταρσίας κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η θεώρηση αυτή βασίζεται στον χαρακτήρα της παράνομης ένοπλης δράσης τους, η οποία ερχόταν σε ευθεία σύγκρουση τόσο με τις προσπάθειες επιβολής του οθωμανικού κρατικού μηχανισμού όσο και με τους τοπικούς εκπροσώπους της εξουσίας, δηλαδή τους αρματολούς (Τζάκης, 1997, σ. 12).

Παρά το γεγονός ότι η εθνική απελευθέρωση ενδεχομένως δεν αποτελούσε το αρχικό ιδεολογικό κίνητρο των κλεφτών (Σφυρόερας, 1975, σ. 146), η αδιάλειπτη ένοπλη παρουσία τους, η ανυπακοή προς την κεντρική οθωμανική διοίκηση και η συνεχής αμφισβήτηση των τοπικών αρχών συνιστούν μια πρωτογενή και άτυπη μορφή αντίστασης. Η στάση αυτή λειτούργησε ως το υπόβαθρο της ένοπλης διεκδίκησης, προσφέροντας ένα κρίσιμο πλεονέκτημα για τις μετέπειτα επαναστατικές διεργασίες.

Σε περιφέρειες, όπου οι κλεφτικές ομάδες κατόρθωναν να συγκεντρώσουν σημαντική ισχύ, η ικανότητα των οθωμανικών αρχών να επιβάλλουν τον διοικητικό και φορολογικό τους έλεγχο εξασθενούσε δραστικά. Η κατάσταση αυτή, η οποία συχνά προσλάμβανε χαρακτηριστικά πλήρους αποδιοργάνωσης, υπονόμει το κύρος της οθωμανικής

κυριαρχίας και καλλιεργούσε στους τοπικούς πληθυσμούς την προσδοκία μιας ενδεχόμενης ανατροπής του καθεστώτος (Παπασταματίου & Κοτζαγεώργης, 2015, σ. 130).

2. Από την απελευθέρωση έως και το τέλος του 19ου αιώνα

Μετά την απελευθέρωση της Ελλάδας και καθ' όλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα, η ληστεία αναδείχθηκε σε ένα πολυσύνθετο φαινόμενο με βαθιές κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές ρίζες. Η αρχική έξαρση του φαινομένου συνδέεται άμεσα με την αποστράτευση των άτακτων στρατευμάτων (πρώην κλεφτών και αρματολών), οι οποίοι, αντιμέτωποι με την ένδεια και την αδυναμία κοινωνικής ενσωμάτωσης, κατέφυγαν στη ληστεία ως το μόνο γνώριμο μέσο βιοπορισμού.

Η ληστεία λειτούργησε ως μια μορφή βίαιης αντίδρασης των αγροτοποιομενικών πληθυσμών απέναντι στην προσπάθεια επιβολής μιας συγκεντρωτικής κρατικής εξουσίας, η οποία συχνά θεωρούνταν «ξένη» και εκφραζόταν μέσω της δυσβάστακτης φορολογίας και της αστυνομικής πίεσης. Παράλληλα, θεσμοί λόγου χάρη, η υποχρεωτική στράτευση και η διαφθορά στη διαδικασία κλήρωσης των κληρωτών ώθησαν πολλούς νέους στη λιποταξία και την παρανομία.

Σημαντικό ρόλο στη διατήρηση του φαινομένου διαδραμάτισε η διαπλοκή των ληστών με την πολιτική εξουσία, καθώς χρησιμοποιούνταν συχνά ως μέσα πίεσης, προσωπικής φρουράς ή εκλογικής νοθείας. Επιπλέον, η γεωγραφική γειτνίαση με την Οθωμανική Αυτοκρατορία πρόσφερε στις ληστρικές ομάδες τη δυνατότητα να χρησιμοποιούν τη μεθόριο ως άσυλο. Τέλος, η ιδεολογία του αλυτρωτισμού και η «Μεγάλη Ιδέα» παρείχαν ένα ηθικό νομιμοποιητικό πλαίσιο, μετατρέποντας συχνά τους ληστές σε «εθνικούς αγωνιστές» στα μάτια της κοινής γνώμης.

2.1 Ενδημικά χαρακτηριστικά ληστείας (σχέσεις ληστείας με τοπική κοινωνία)

Μετά την απελευθέρωση του ελληνικού κράτους και την αποστράτευση των άτακτων στρατευμάτων προέκυψε μια κατηγορία ανθρώπων η οποία προεπαναστατικά είχε ως αποκλειστική απασχόληση τη ληστεία ή την ένοπλη προστασία κάποιων περιοχών (Κολιόπουλος, 2005, σσ. 19-21). Όλοι αυτοί, οι πρώην κλέφτες και αρματολοί, αντιμετώπιζαν το φάσμα της πείνας και της ανέχειας και αναγκάστηκαν να καταφύγουν στο μόνο βιοποριστικό μέσο που γνώριζαν, αυτό της ληστείας. Στους ντόπιους πληθυσμούς προστέθηκαν και οι πληθυσμοί από τις περιοχές που επαναστάτησαν, αλλά δεν συμπεριλήφθηκαν στο απελευθερωμένο ελληνικό κράτος (Κολιόπουλος, 2005, σσ. 19-21).

Οι πρώην ένοπλοι από αυτές τις περιοχές συχνά συγκροτούσαν ληστρικές ομάδες που προστέθηκαν σε εκείνες των ντόπιων (Κολιόπουλος, 2005, σ. 20). Επίσης, η φτώχεια που ενδημούσε στο νέο βασίλειο, που σε ορισμένες περιοχές έφτανε στην απόλυτη εξαθλίωση, συνέβαλε, σε συνδυασμό με την συμπεριφορά των κρατικών οργάνων, στην ανάληψη ένοπλης ληστρικής δράσης ως μέσο επιβίωσης από τους ντόπιους πληθυσμούς (Αναστασόπουλος, 2018, σ. 141). Σε αυτό συνέβαλε και η αντίληψη στις αγροτοποιομενικές κοινωνίες πως η κατοχή όπλου αποτελούσε σύμβολο κυριαρχίας και ανδροπρέπειας, ενώ η χρήση του ήταν κοινωνικά αποδεκτή ως μέσο επίλυσης προσωπικών διαφορών. Αυτό το γεγονός έκανε εύκολη τη μετάβαση στην παρανομία και στη ληστεία (Αναστασόπουλος, 2018, σσ. 140-141).

Από την άλλη, η ληστεία αποτελούσε μια απάντηση στην κεντρική μορφή εξουσίας που προσπάθησε να επιβάλει το ελληνικό βασίλειο, που έθετε κανόνες μέσω νόμων και απαιτούσε συμμόρφωση από τους πληθυσμούς. Αυτή η προσπάθεια της κεντρικής εξουσίας ώθησε τους αγροτικούς πληθυσμούς να την αντιμετωπίζουν ως «ανεπιθύμητο παρείσακτο» και να στρέφονται εναντίον στη βούλησή της ένοπλα. Η ληστεία λοιπόν, αποτελούσε και μια μορφή βίαιης αντίδρασης των τοπικών πληθυσμών της υπαίθρου στην προσπάθεια του κράτους να επιβάλει ένα νέο οικονομικό και πολιτικό σύστημα με μεθόδους που προκαλούσαν τριβές (Κολιόπουλος, 2005, σ. 21). Για τους κατοίκους της υπαίθρου το κράτος ήταν παρόν μόνο με τη μορφή του φοροεισπράκτορα, του δασοφύλακα ή του χωροφύλακα, γεγονός που προκαλούσε εχθρότητα και οδηγούσε σε παραβατικές συμπεριφορές (Αναστασόπουλος, 2018, σ. 141).

Επίσης, η μετάβαση στην παρανομία και η ένταξη σε ληστρικές ομάδες συχνά αποτελούσε απόρροια προσωπικών ή κοινωνικών αδιεξόδων που συνδέονταν με τις παραδοσιακές δομές της υπαίθρου. Η καταφυγή στον ορεινό χώρο αποτελούσε συνήθη πρακτική για άτομα που τελούσαν υπό δίωξη λόγω εθιμικών συγκρούσεων (βεντέτα), ζωοκλοπής ή άλλων ήσσονος σημασίας αδικημάτων. Πέρα όμως από την ποινική διάσταση, η ληστεία προσλάμβανε συχνά χαρακτηριστικά κοινωνικής αντίδρασης ή ένοπλης αντίστασης απέναντι στις κρατικές αυθαιρεσίες. Η αυστηρή και συχνά δυσβάστακτη φορολογική πολιτική, η αστυνομική βία, οι πολιτικές διώξεις, καθώς και η εκτεταμένη διαφθορά των τοπικών αξιωματούχων, ωθούσαν τμήματα του πληθυσμού να αντιμετωπίζουν τη ληστεία ως ένα αντιστάθμισμα στην κρατική πίεση (Αναστασόπουλος, 2018, σσ. 58-59).

Σημαντικός παράγοντας για την ανάπτυξη της ληστείας ήταν η διαπλοκή των ληστών με την πολιτική εξουσία, καθώς οι ληστές εμπλέκονταν στον δημόσιο βίο είτε συμμαχώντας με την πολιτική εξουσία, είτε στρεφόμενη εναντίον της. Ως εκ τούτου η ληστεία χρησιμοποιήθηκε συχνά ως πεδίο πολιτικής αντιπαράθεσης και εκδίκησης και άσκησης πίεσης στις κυβερνήσεις (Αναστασόπουλος, 2018, σσ. 116, 120-122). Σε περιοχές που υπήρχαν μεγαλοϊδιοκτησίες, η ληστεία ενισχύθηκε από την κοινωνική αντίθεση μεταξύ των μεγαλοϊδιοκτητών τσιφλικάδων και των ακτημόνων γεωργών, καθώς οι ληστές συχνά στόχευαν τους τσιφλικάδες λειτουργώντας ως κοινωνικοί εκδικητές (Αναστασόπουλος, 2018, σ. 128). Την ύπαρξη της ληστείας ενίσχυσε και η σχέση των ληστών με τους νομάδες κτηνοτρόφους. Οι νομάδες θεωρούνταν «φυσικοί σύμμαχοι» των ληστών, παρέχοντάς τους τροφή, κρησφύγετα και πληροφορίες. Η σχέση αυτή ενισχυόταν από την κοινή εχθρική στάση απέναντι στις κρατικές πολιτικές που περιόριζαν τους βοσκότοπους και επέβαλλαν φόρους (Κολιόπουλος, 2005, σσ. 31-32, 340-343). Η στήριξη λοιπόν των κτηνοτρόφων προς τους ληστές ήταν απόρροια της επιδίωξης προστασίας των πρώτων από τις πολιτικές του κράτους και από την διεκδίκηση των βοσκοτόπων τους από τους αγρότες (Δαμιανάκος, 2003, σ. 87). Η σύγκρουση αυτή οδήγησε τους κτηνοτρόφους στην επίδιωξη εξασφάλισης και πολιτικής προστασίας με στόχο την εξασφάλιση των αναγκαίων βοσκοτόπων. Οι κτηνοτρόφοι αναζήτησαν στήριξη στους πολιτικούς και οι τελευταίοι τους εκμεταλλεύτηκαν, για να τους αξιοποιήσουν ως πολιτική πελατεία κατά τις εκλογές (Αμπού, 2018, σ. 333). Ταυτόχρονα, οι πολιτικοί εκμεταλλεύτηκαν και τους ληστές παρέχοντάς τους προστασία προκειμένου να τους χρησιμοποιήσουν για τη νόθευση των εκλογικών αποτελεσμάτων (Τζόκας, 1999, σ. 210).

Υποστηρικτές των ληστρικών ομάδων αποτέλεσαν σε κάποιες περιπτώσεις και μοναχοί, αφού οι μονές ή τα ασκητήρια, τα οποία ήταν απομονωμένα ως τοποθεσίες, αποτελούσαν ιδανικά σημεία για καταφύγια των ληστρικών ομάδων. Οι μοναχοί μπορούσαν να προσφέρουν καταφύγιο, διατροφή και σημαντικές πληροφορίες για τις κινήσεις των διωκτικών σωμάτων στους ληστές. Σε ανταπόδοση οι τελευταίοι προσέφεραν υλικά ανταλλάγματα με στόχο να εξασφαλίσουν την ανοχή και τη συνεργασία τους (Κολιόπουλος, 2005, σσ. 306-307). Δεν έλειψαν όμως και οι περιπτώσεις που οι ληστρικές ομάδες βρήκαν υποστήριξη και από σώματα που θα έπρεπε να τους διώκουν. Αυτό εξηγείται είτε λόγω του πιθανού χρηματισμού, είτε λόγω συγγενικών και τοπικών δεσμών που διατηρούσαν με τους διώκτες τους. Συχνά οι ληστές εξασφάλιζαν αυτή την προστασία

μέσα από πληροφορίες που έδιναν για αντίπαλες ληστρικές ομάδες (Κολιόπουλος, 2005, σσ. 306-307).

Καθοριστικό στην ανάπτυξη της ληστείας στο νεοσύστατο κράτος υπήρξε και το σύστημα υποχρεωτικής στρατολόγησης κληρωτών. Μετά το 1837, η υποχρεωτική στράτευση μέσω κλήρωσης και η συνακόλουθη διαφθορά των δημάρχων (που απάλλασσαν φίλους και «κλήρωναν» εχθρούς) ώθησαν πολλούς νέους στη λιποταξία και τελικά στη ληστεία (Κολιόπουλος, 2005, σσ. 54-57). Η υποχρεωτική πολυετής στρατιωτική θητεία, σε συνδυασμό με την εξαιρετικά διαβλητή διαδικασία της κλήρωσης, δημιουργούσε συνθήκες έντονης κοινωνικής αδικίας. Οι νέοι που στερούνταν των οικονομικών μέσων για την εξαγορά της θητείας τους ή την αντικατάστασή τους από τρίτους, επέλεγαν συχνά τη λιποταξία ως μέσο αποφυγής ενός στρατιωτικού μοντέλου δυτικοευρωπαϊκού τύπου, το οποίο ήταν ξένο προς την ιδιοσυγκρασία και την πειθαρχία των αγροτοποιομενικών πληθυσμών. Η λιποταξία συνεπαγόταν αυστηρές ποινές και διαρκή καταδίωξη, ωθώντας τους παραβάτες οριστικά στο περιθώριο και τη ληστεία, παρά την αυστηρότητα του ποινικού στρατιωτικού νόμου, ιδιαίτερα σε περιόδους πολεμικών εντάσεων (Κολιόπουλος, 2005, σσ. 54-55).

Η επιβίωση της ληστείας ευνοήθηκε επίσης από τη γεωγραφική γειτνίαση με την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Κατά τον 19ο αιώνα η παρουσία ληστρικών ομάδων είναι έντονη στα βόρεια σύνορα της Ελλάδας και ειδικότερα στη Στερεά Ελλάδα και Θεσσαλία (Χαλατσάς, 2003, σ. 46). Οι ομάδες αυτές δρούσαν τόσο στο ελληνικό όσο και στο οθωμανικό έδαφος. Μάλιστα, χρησιμοποιούσαν το οθωμανικό έδαφος τόσο για να εξασφαλίσουν την επιβίωσή τους μέσω του θεσμού του αρματολικιού, όσο και για να αποτελέσει τη βάση τους από την οποία θα εξαπέλυαν ληστρικές επιθέσεις στις ελληνικές περιοχές των απέναντι συνόρων (Τζάκης, 2016, σσ. 58-62). Η έλλειψη θεσμικής και επιχειρησιακής σύμπνοιας μεταξύ των δύο επικρατειών (έως το 1856) επέτρεπε στους ληστές να χρησιμοποιούν τη μεθόριο ως άσυλο, διαφεύγοντας από τη δικαιοδοσία των ελληνικών αρχών (Κολιόπουλος, 2005, σσ. 66-67). Συχνά, Οθωμανοί αρματολοί παρείχαν προστασία σε ληστρικές ομάδες με αντάλλαγμα μερίδιο από τη λεία, ενισχύοντας ταυτόχρονα τη δική τους θέση έναντι τοπικών ανταγωνιστών (Τζάκης, 2016, σσ. 58-59). Επομένως, τα σύνορα του νέου ελληνικού κράτους με την οθωμανική αυτοκρατορία και η δυνατότητα των ληστών να μετακινούνται περνώντας τα σύνορα και εξασφαλίζοντας καταφύγιο στην οθωμανική πλευρά των συνόρων αποτέλεσαν παράγοντα ενίσχυσης του

φαινομένου της ληστείας. Το ζήτημα αυτό απετέλεσε σημείο διένεξης μεταξύ Ελλάδας και οθωμανικής αυτοκρατορίας, φτάνοντας μάλιστα στο σημείο η ελληνική κυβέρνηση να επιδιώξει τη μεσολάβηση των Μεγάλων Δυνάμεων, για να αντιμετωπίσει το πρόβλημα (Τρίχα, 2025, σσ. 577-578). Ταυτόχρονα, οι κυβερνήσεις, στο πλαίσιο της αλυτρωτικής πολιτικής τους, μεταχειρίστηκαν τις ληστρικές ομάδες ως βάση, για να συντηρούν και να ενισχύουν εξεγέρσεις σε όμορες περιοχές στα βόρεια, κυρίως σύνορα. Μια τέτοια περίπτωση συναντάμε κατά τον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897, στον οποίο συμμορίες ατάκτων προηγήθηκαν της εμπλοκής στον πόλεμο του τακτικού στρατού (Κολιόπουλος, 2003, σ. 162).

Τέλος, η ιδεολογία του αλυτρωτισμού λειτούργησε ως νομιμοποιητικό πλαίσιο για τη ληστρική δράση. Λόγω της αδυναμίας του τακτικού στρατού να προωθήσει τις εθνικές διεκδικήσεις, το κράτος συχνά ενθάρρυνε επιδρομές ατάκτων και ληστών σε τουρκοκρατούμενες περιοχές (Θεσσαλία, Ήπειρο), προβάλλοντάς τις ως συνέχεια του Αγώνα του 1821 (Κολιόπουλος, 2005, σσ. 154-159). Αυτή η «εξαγωγή» του προβλήματος παρείχε προσωρινή ανακούφιση στο ελληνικό βασίλειο και ικανοποιούσε το λαϊκό αίσθημα περί Μεγάλης Ιδέας, όμως μακροπρόθεσμα οδήγησε σε έξαρση της ληστείας, καθώς οι ομάδες αυτές επέστρεφαν στην ελληνική επικράτεια μετά το πέρας των επιχειρήσεων, έχοντας πλέον ενδυθεί τον μανδύα του εθνικού αγωνιστή (Κολιόπουλος, 2005, σσ. 179-180).

Μετά την επίτευξη της ελληνικής ανεξαρτησίας, το φαινόμενο της ληστείας παρουσίασε έντονη κλιμάκωση, αναδεικνύοντας ένα κρίσιμο εσωτερικό ζήτημα για το νεοσύστατο κράτος. Η σημασία του προβλήματος ήταν τέτοια, ώστε ήδη από τη διακυβέρνηση του Ιωάννη Καποδίστρια κατέστη αναγκαία η συγκρουσιακή αντιμετώπισή της από την κρατική μηχανή, προκειμένου να καταστεί εφικτή η θεμελίωση μιας συγκεντρωτικής διοικητικής δομής (Τρικούπης, 1993, σ. 49). Παρά τις συνεχείς κυβερνητικές πρωτοβουλίες για την καταστολή της, η ληστεία διατηρήθηκε ως ένα διαρκές και μείζον ζήτημα για το ελληνικό κράτος καθ' όλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα, επεκτεινόμενη έως και το πρώτο μισό του 20ού. Η εμμονή του φαινομένου στον χρόνο αποδίδεται σε ένα πλέγμα κοινωνικοοικονομικών παραγόντων που ευνοούσαν τη συντήρησή του (Αναστασόπουλος, 2018, σ. 116). Επιπρόσθετα, η διαδικασία της εδαφικής επέκτασης της χώρας -τόσο με την ενσωμάτωση της Θεσσαλίας το 1881, όσο και με τους Βαλκανικούς Πολέμους κατά τα έτη

1912-1913- λειτούργησε ενισχυτικά στη διατήρηση και αναζωπύρωση της ληστρικής δράσης στις νέες περιοχές (Τζούκας, 2017, σσ. 144-146).

Μετά την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους, η διάλυση των άτακτων στρατιωτικών σωμάτων, που είχαν πρωταγωνιστήσει στον Αγώνα της Ανεξαρτησίας, άφησε ένα πλήθος πρώην μαχητών αντιμέτωπο με τη φτώχεια και την ανεργία. Η οικονομική αυτή ένδεια αποτέλεσε τον κύριο καταλύτη για την εκτροπή τους προς την παρανομία και τη ληστεία (Κολιόπουλος, 2005, σσ. 20-21, 32). Κατά συνέπεια, η ανάπτυξη του φαινομένου στην ελληνική ύπαιθρο και τον ορεινό χώρο τροφοδοτήθηκε από το οικονομικό αδιέξοδο και το αίσθημα ανασφάλειας που επικρατούσε (Αναστασόπουλος, 2018, σ. 138). Επιπλέον, η επιβολή μακροχρόνιας υποχρεωτικής στράτευσης, που άγγιζε την τετραετία, λειτούργησε ως πρόσθετος παράγοντας αύξησης της παραβατικότητας, καθώς πολλοί νέοι κατέφευγαν στη λιποταξία για να αποφύγουν τη θητεία, γεγονός που τους οδηγούσε αναπόφευκτα στο περιθώριο και τη ληστεία (Κολιόπουλος, 2005, σ. 54). Παρά το γεγονός ότι η υπερπόντια μετανάστευση λειτούργησε αρχικά ως βαλβίδα αποσυμπίεσης για την οικονομική ασφυξία, η αναγκαστική διακοπή της λόγω του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου επέτεινε εκ νέου την εγκληματικότητα (Αναστασόπουλος, 2018, σ. 138).

Ιδιαίτερη σημασία στην εξέλιξη του φαινομένου κατέχει η ενσωμάτωση των «Νέων Χωρών» μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους (Τζούκας, 2017, σ. 135). Η απότομη μετάβαση από τις οθωμανικές διοικητικές δομές στο συγκεντρωτικό σύστημα του ελληνικού κράτους προκάλεσε κοινωνικές αναταράξεις, καθώς οι τοπικοί πληθυσμοί αδυνατούσαν να προσαρμοστούν. Η ληστεία αναδείχθηκε τότε είτε ως μέσο βιοπορισμού είτε ως μορφή διαμαρτυρίας απέναντι στις δομικές αλλαγές (Αναστασόπουλος, 2018, σσ. 137-138). Την ίδια περίοδο, οι μεγάλες αγροτικές μεταρρυθμίσεις, όπως η απαλλοτρίωση των τσιφλικιών, συνέβαλαν επίσης στην κοινωνική αναστάτωση (Αναστασόπουλος, 2018, σ. 138). Συνοψίζοντας, η ληστεία μπορεί να ερμηνευθεί ως μια διττή αντίδραση: από τη μία πλευρά, ως μια απελπισμένη οικονομική διέξοδος μπροστά στις συνθήκες ασφυξίας της υπαίθρου και, από την άλλη, ως μια έμπρακτη κοινωνική αμφισβήτηση της κρατικής εξουσίας και της επιβολής της (Δερμεντζόπουλος, 1997, σσ. 177-179).

Οι ληστρικές ομάδες οργανώθηκαν και δομήθηκαν στα πρότυπα της δομής της κλέφτικης ομάδας (Κολιόπουλος, 2005, σ. 21). Δρούσαν είτε ως ανεξάρτητες ομάδες, είτε ως μεγαλύτερα σώματα με τη συνεργασία περισσότερων ομάδων (Κολιόπουλος, 2005, σ. 30). Η δομή της συμμορίας (μπουλούκι) ήταν ιεραρχική και οργανωμένη πυρηνικά, γύρω από

το κέντρο που ήταν ο λήσταρχος και προσομοίαζε σε εκείνη των κλεφτών. Αμέσως μετά ακολουθούσαν τα σταθερά μέλη της ομάδας που συχνά ήταν συγγενείς του λήσταρχου, ενώ στον εξωτερικό κύκλο τοποθετούνταν εφεδρικά μέλη της ομάδας (ευρύτερη συγγένεια), οι πληροφοριοδότες και οι συνεργάτες της ομάδας. (Κολιόπουλος, 2005, σσ. 297-298).

Όσον αφορά τον τρόπο δράσης τους, οι ληστρικές ομάδες ενσωμάτωσαν πρακτικές που ήταν ήδη διαδεδομένες στους ποιμενικούς πληθυσμούς, από τους οποίους άλλωστε προέρχονταν. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούσε η ζωοκλοπή, η οποία, στον συγκεκριμένο κοινωνικό ιστό, δεν αντιμετωπιζόταν με αποδοκιμασία, αλλά ως μια πράξη που πιστοποιούσε την παλικάριά του δράστη (Δαμιανάκος, 2003, σσ. 67, 80). Ωστόσο, η κύρια πηγή εσόδων και ο βασικός τρόπος επιβίωσης των ομάδων αυτών ήταν οι απαγωγές επιφανών προσώπων της τοπικής κοινωνίας ή του πολιτικού βίου με σκοπό την είσπραξη λύτρων (Αναστασόπουλος, 2018, σ. 116).

Κατά τη διάρκεια της δεύτερης και των αρχών της τρίτης δεκαετίας του 20ού αιώνα (1912-1922), η Ελλάδα βρέθηκε αντιμέτωπη με αλλεπάλληλες πολεμικές συγκρούσεις (Βαλκανικοί Πόλεμοι, Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, Μικρασιατική Εκστρατεία). Η παρατεταμένη αυτή πολεμική εμπλοκή επέφερε σοβαρή οικονομική δυσπραγία, βυθίζοντας τον πληθυσμό σε συνθήκες έσχατης ανέχειας, ιδιαίτερα στις ορεινές και αγροτικές περιοχές. Οι συνέπειες ήταν διττές: αφενός η αύξηση της λιποταξίας από τον στρατό και αφετέρου η στροφή στη ληστεία, ως μέσο επιβίωσης για τους πληγέντες αγροτικούς πληθυσμούς (Αναστασόπουλος, 2018, σ. 138). Την ήδη επιβαρυνόμενη κατάσταση επιδείνωσε η αναγκαστική διακοπή της υπερπόντιας μετανάστευσης, η οποία λειτουργούσε ως ζωτική διέξοδος για τους αγρότες. Η έλλειψη αυτής της οικονομικής «βαλβίδας» ενίσχυσε περαιτέρω τις παραβατικές συμπεριφορές (Αναστασόπουλος, 2018, σ. 139).

Παράλληλα, παρατηρείται μια βαθιά διαπλοκή της ληστείας με την πολιτική, καθώς οι ληστρικές ομάδες ενεπλάκησαν ενεργά στις κομματικές αντιπαραθέσεις, λειτουργώντας συχνά ως σύμμαχοι της κυβέρνησης ή της αντιπολίτευσης (Αναστασόπουλος, 2018, σ. 120). Στις ορεινές περιφέρειες, οι ληστές καθίσταντο πολιτικοί δρώντες, υποστηρίζοντας πελατειακά δίκτυα είτε μέσω του εκφοβισμού των πολιτικών αντιπάλων είτε ενισχύοντας τη δύναμη τοπικών πολιτευτών. Η στενή αυτή σχέση με την εξουσία μπορούσε, υπό προϋποθέσεις, να οδηγήσει ακόμη και στη νομιμοποίηση της δράσης τους (Τζούκας, 2017, σσ. 139-140). Την παγίωση και το κύρος των ληστών ενίσχυαν οι ισχυροί κοινωνικοί δεσμοί με τους ντόπιους, οι οποίοι, υιοθετώντας έναν διαφορετικό αξιακό κώδικα από το κεντρικό

κράτος, συχνά έβλεπαν τις ομάδες αυτές με ευνοϊκή διάθεση, ή τουλάχιστον με λιγότερη εχθρότητα σε σύγκριση με τα επίσημα κρατικά όργανα (Δαμιανάκος, 2003, σ. 67· Τζούκας, 2017, σσ. 139-140).

Η κατάσταση υπέστη θεμελιώδη μεταβολή κατά τη δεκαετία του 1930, καθώς οι κυβερνήσεις της εποχής έθεσαν ως προτεραιότητα την ενδυνάμωση της κεντρικής εξουσίας και την αποκατάσταση του κύρους της στην περιφέρεια. Η στρατηγική αυτή περιελάμβανε μια οργανωμένη και συστηματική καταστολή του ληστρικού φαινομένου μέσω μέτρων όπως η συγκρότηση ειδικών μεταβατικών αποσπασμάτων και ο εκτοπισμός των ατόμων που παρείχαν υποστήριξη στους ληστές (Αναστασόπουλος, 2018, σσ. 143-145). Επιπλέον, μέσω της επικήρυξης των ληστών και της παροχής αμνηστίας σε όσους επέλεγαν να συνεργαστούν με τις αρχές ή να τους προδώσουν, το κράτος επιδίωξε να διαρρήξει τους κοινωνικούς δεσμούς που τροφοδοτούσαν και προστάτευαν τις ληστρικές ομάδες (Τζούκας, 2017, σσ. 136-137). Παράλληλα, οι βαθιές κοινωνικοοικονομικές μεταβολές στην ελληνική ύπαιθρο κατά την ίδια δεκαετία –όπως η παρακμή της ημινομαδικής κτηνοτροφίας, ο εκσυγχρονισμός των δομών, η βελτίωση των συγκοινωνιακών συνδέσεων μεταξύ επαρχίας και αστικών κέντρων, καθώς και τα μαζικά μεταναστευτικά ρεύματα– περιόρισαν αποφασιστικά τα δίκτυα που συντηρούσαν τη ληστεία. Η οριστική εκμηδένιση του φαινομένου επήλθε τελικά κατά την περίοδο της Κατοχής και του Εμφυλίου Πολέμου, όπου ο συνδυασμός της εντατικής κρατικής καταστολής και των ακραίων πολιτικών συγκρούσεων εξάλειψε κάθε περιθώριο ύπαρξης ληστρικών ομάδων στην ύπαιθρο (Τζούκας, 2017, σσ. 145-146). Στο πλαίσιο αυτό, ο κοινωνικός και ταξικός χαρακτήρας της ληστείας –μορφή αντίδρασης στην κεντρική εξουσία μέσω της αναδιανομής του πλούτου ή της προσωπικής ανέλιξης των ληστών– εξέλιπε. Αντικαταστάθηκε πλέον από συγκρούσεις ιδεολογικού τύπου, με την αντιπαλότητα να μετατοπίζεται ολοκληρωτικά από το κοινωνικό στο πολιτικό πεδίο (Δαλκαβούκης, 2007, σσ. 131-132).

2.2 Οργάνωση ληστρικής ομάδας

Οι ληστρικές ομάδες που έδρασαν κατά την περίοδο εκείνη υιοθέτησαν την οργανωτική κληρονομιά των κλεφτών και των αρματολών, μια πρακτική ιδιαίτερα διακριτή στη γεωγραφική περιοχή της Στερεάς Ελλάδας (Κολιόπουλος, 2005, σ. 21). Η εξέλιξή τους χαρακτηρίστηκε από μια σταδιακή μετάβαση: από τη δραστηριότητα μεμονωμένων και

αυτόνομων συμμοριών, προχώρησαν στον σχηματισμό πολυπληθέστερων και πιο συγκροτημένων ενόπλων σωμάτων (Κολιόπουλος, 2005, σ. 30). Η εσωτερική οργάνωση των «μπουλουκιών» ακολουθούσε μια αυστηρή ιεραρχική πυραμίδα. Στον πυρήνα της ομάδας βρισκόταν ο λήσταρχος, ο οποίος ασκούσε τη διοίκηση, περιστοιχιζόμενος από έναν στενό κύκλο έμπιστων συντρόφων. Στην περιφέρεια του συστήματος αυτού κινούνταν ένας ευρύτερος κύκλος συνεργατών, ο οποίος περιλάμβανε εφεδρικά μέλη, συγγενικά πρόσωπα, καθώς και το δίκτυο των λησταποδόχων και των πληροφοριοδοτών που διασφάλιζε τη λειτουργία τους. Επιπλέον, υπήρχαν πιο περίπλοκες οργανωτικές δομές, όπου πολλαπλά «μπουλούκια» συνυπήρχαν, λειτουργώντας είτε με καθεστώς αυτονομίας είτε υπό την καθοδήγηση μιας ενιαίας διοίκησης (Κολιόπουλος, 2005, σσ. 297-298).

Η σύνθεση των ληστρικών σωμάτων κατά τον 19ο αιώνα αντανakλούσε την κοινωνική διαστρωμάτωση της ελληνικής υπαίθρου, καθώς η συντριπτική πλειονότητα των μελών προερχόταν από τον αγροτοκτηνοτροφικό τομέα. Ειδικότερα, οι ποιμένες αποτελούσαν τον βασικό κορμό των συμμοριών, συχνά συνδεδεμένοι με ισχυρούς δεσμούς αίματος, ενώ συμπληρωματικά συμμετείχαν τεχνίτες και λιποτάκτες του τακτικού στρατού (Παπασταματίου & Κοτζαγεώργης, 2015, σ. 130) (Δαμιανάκος, 2003, σ. 73). Η γεωγραφική κατανομή του φαινομένου εστιαζόταν κυρίως στους ορεινούς όγκους της Κεντρικής Ελλάδας, όπου το δύσβατο του εδάφους παρείχε το απαραίτητο στρατηγικό πλεονέκτημα για τη διαβίωση και τη διαφυγή των ληστών, οι οποίοι στην πλειονότητά τους ήταν νέοι άνδρες ηλικίας 20 έως 30 ετών (Δαμιανάκος, 2003, σσ. 74-77).

Η ένταξη στη ληστεία δεν αποτελούσε πάντοτε μια αμιγώς εγκληματική επιλογή, αλλά συχνά ήταν απόρροια οικονομικής εξαθλίωσης, οικογενειακής παράδοσης ή της ανάγκης για απόδοση αντεκδίκησης. Στο συλλογικό φαντασιακό, ο ληστής περιβαλλόταν από το ηθικό περίβλημα της «παλικάριάς», μιας έννοιας κληρονομημένης από την κλεφταρματολική παράδοση, η οποία επέβαλε την τήρηση ενός αυστηρού κώδικα τιμής (Boeschoten, 1991, σ. 19). Η ζωή στο βουνό διέπετο από ασκητικούς κανόνες που απέκλειαν τη γυναικεία παρουσία και την κατανάλωση αλκοόλ, προκρίνοντας την ανθεκτικότητα και τη σκληρότητα ως θεμελιώδεις αρετές. Η συνοχή της ομάδας διασφαλιζόταν μέσω της αδελφοποιίας, δημιουργώντας έναν ανδροκρατούμενο μικρόκοσμο αποτελούμενο κυρίως από άγαμα μέλη (Δαμιανάκος, 2003, σ. 84).

Η ιεραρχική οργάνωση του «μπουλουκιού» ήταν σαφής, με επικεφαλής τον λήσταρχο (μπουλουκτσή), τον οποίο πλαισίωναν τα πρωτοπαλικάρα και τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας

(Κολιόπουλος, 2005, σ. 297). Παρότι κάθε μπουλούκι διατηρούσε την αυτονομία του, συχνά παρατηρούνταν το φαινόμενο των «σύνθετων συμμοριών», όπου περισσότερες ομάδες συνενώνονταν προσωρινά για την επίτευξη απαιτητικών επιχειρησιακών στόχων ή την αποτελεσματική αντιμετώπιση των καταδιωκτικών αποσπασμάτων (Πολίτης, 2003, σ. 3).

Ο αριθμητικός έλεγχος της συμμορίας αποτελούσε κρίσιμο παράγοντα ισορροπίας. Ενώ οι ομάδες αποτελούνταν συνήθως από 10 έως 20 άτομα, σε εξαιρετικές περιπτώσεις ο αριθμός αυτός μπορούσε να φτάσει τα 50 (Αναστασόπουλος, 2018, σ. 65). Η πολυπληθής παρουσία ενίσχυε το αίσθημα ασφάλειας και τον εκφοβισμό των τοπικών πληθυσμών, διευκολύνοντας τον επισιτισμό και τη συλλογή πληροφοριών. Ωστόσο, οι μικρότερες ομάδες πλεονεκτούσαν στην ταχύτητα μετακίνησης, την αθόρυβη διείσδυση και το μεγαλύτερο μερίδιο στη διανομή της λείας, η οποία γινόταν πάντα αναλογικά με τον βαθμό ιεραρχίας (Κολιόπουλος, 2005, σ. 297).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η ύπαρξη των «εφεδρικών ληστών», ατόμων που παρέμεναν στο παρασκήνιο χωρίς να έρχονται σε άμεση επαφή με τα θύματα, λειτουργώντας ως σύνδεσμοι και πληροφοριοδότες (Κολιόπουλος, 2005, σσ. 300-301). Το δίκτυο αυτό συμπλήρωναν οι «ψυχογιοί», έμπιστοι ακόλουθοι του ληστήρχου, καθώς και μέλη που διέθεταν στοιχειώδη εκπαίδευση στη γραφή, απαραίτητη για τη σύνταξη των απειλητικών επιστολών και των αιτημάτων λύτρων προς τις οικογένειες των αιχμαλώτων και τις αρχές.

2.3 Πρακτικές ληστρικής ομάδας

Η ληστεία στον 19ο αιώνα συνιστούσε ένα πολυδιάστατο φαινόμενο, το οποίο υπερέβαινε τα όρια της κοινής εγκληματικότητας και διαπλεκόταν οργανικά με τις κοινωνικές και πολιτικές δομές της εποχής. Η δράση των ληστρικών ομάδων χαρακτηριζόταν από σύνθετες οικονομικές στρατηγικές, αυστηρά τυποποιημένες επιχειρησιακές πρακτικές -με κυριότερη εκείνη των απαγωγών- και μια σταθερή αλληλεξάρτηση με το επίσημο πολιτικό προσωπικό. Μέσα από άγραφους κώδικες τιμής και δίκτυα κοινωνικής υποστήριξης, η ληστεία μετεξελίχθηκε σε έναν δομικό παράγοντα της υπαίθρου, ισορροπώντας ανάμεσα στην ακραία βία και την ιδιότυπη κοινωνική ενσωμάτωση.

Το επιχειρησιακό φάσμα των ληστρικών ομάδων χαρακτηριζόταν από μια πολυεπίπεδη παραβατικότητα, η οποία υπερέβαινε τις τυπικές προσβολές κατά της ιδιοκτησίας. Πέραν των λεηλασιών και των απαγωγών, η δράση τους επεκτεινόταν στη συστηματική ζωοκλοπή -με σκοπό την εμπορία ή την ενσωμάτωση των ζώων σε φιλικά κοπάδια- καθώς και στην παροχή προστασίας σε ζωεμπόρους. Επιπλέον, οι συμμορίες λειτουργούσαν ως μοχλοί πολιτικής πίεσης μέσω του εκφοβισμού αντιπάλων, επέβαλλαν αυθαίρετους δασμούς σε κοινότητες και στρέφονταν κατά αλλοεθνών. Ιδιαίτερη έμφαση δινόταν στην τιμωρία των διωκτικών αρχών και των καταδοτών, η οποία εκτελούνταν με εξαιρετικά βίαιες μεθόδους και βασανιστήρια (Κολιόπουλος, 2005, σσ. 307-311, 329).

Όσον αφορά την οικονομική τους διαχείριση, η πλειονότητα των ληστών απείχε από την επίσημη κατοχή ακίνητης περιουσίας. Αντιθέτως, τα κεφάλαια και τα τιμαλφή που συγκέντρωναν είτε αποκρύπτονταν είτε διοχετεύονταν σε έμπιστα συγγενικά πρόσωπα. Μια αξιοσημείωτη πρακτική ήταν ο τοκισμός των κερδών τους, μια στρατηγική επιλογή που αποσκοπούσε στη διασφάλιση της απαραίτητης ρευστότητας για την κάλυψη των δικαστικών εξόδων σε περίπτωση ποινικής τους δίωξης (Χαλατσάς, 2003, σ. 41).

Σημαντική πρακτική που εξασφάλιζε επιβίωση στις ληστρικές ομάδες ήταν οι σχέσεις αλληλεγγύης που διατηρούσαν με τους πολιτικούς παράγοντες της εποχής. Η οργανική διασύνδεση μεταξύ του πολιτικού προσωπικού και των ληστρικών ομάδων αναδεικνύεται μέσα από τη χρήση των παρανόμων ως κομματικών οργάνων και προσωπικών φρουρών (Μαρκεζίνης, 1966, σ. 29). Η ιδιότυπη αυτή πολιτική προσαρμοστικότητα των ληστών εξασφάλιζε την επιβίωση και την ισχύ τους, καθώς ελίσσονταν με ιδιοτέλεια μεταξύ νομιμότητας και παρανομίας (Αναστασόπουλος, 2018, σ. 62). Κεντρικό ρόλο σε αυτή τη σχέση αλληλεξάρτησης διαδραμάτιζε ο θεσμός της κουμπαριάς, ο οποίος λειτουργούσε στην επαρχία ως εγγύηση για την εκλογική επικράτηση των πολιτευτών και την παράλληλη ατιμωρησία των ληστών (Κολιόπουλος, 2005, σσ. 346-347). Παράλληλα, η οικονομική διάσταση του φαινομένου αφορούσε την ανάθεση προστασίας αγροτικών κτημάτων σε ληστρικές ομάδες από γαιοκτήμονες-πολιτικούς, οι οποίοι θεωρούσαν τη συμμαχία ή την ουδετερότητα των ληστών απαραίτητο στοιχείο για την πολιτική τους ανάδειξη (Τάκερμαν, 1877, σσ. 235-237).

Κατά συνέπεια αναδεικνύεται μια δομική ενσωμάτωση της ληστείας στο πολιτικό σύστημα, ενώ συχνά αποτελούσε αντικείμενο έντονου κοινοβουλευτικού ελέγχου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι καταγγελίες του 1856 για υπόθαλψη ληστών από βουλευτές,

γεγονός που υπογραμμίζει τις κοινωνικές πιέσεις για την αντιμετώπιση του προβλήματος (Αναστασόπουλος, 2018, σσ. 83-84) (Κολιόπουλος, 2005, σ. 347). Αντιθέτως, η διοικητική οπτική της εποχής, όπως εκφράστηκε από τον νομάρχη Λασσάνη, αποπολιτικοποιούσε το φαινόμενο, αποδίδοντάς το αποκλειστικά σε εγκληματική ροπή, φιλοχρηματία και την επιδίωξη κοινωνικής προβολής μέσω του «παλληκαρισμού» (Λασσάνης, 1856, σ. 32).

Επίσης, σημαντική ληστρική πρακτική τόσο από άποψη συχνότητας όσο και αποδοτικότητας σε οικονομικά αποτελέσματα αποτέλεσε κατά τον 19ο αιώνα η απαγωγή προσώπων για τα οποία η οικογένειά τους καλείτο να καταβάλει λύτρα για την απελευθέρωσή τους. Οι ληστρικές ομάδες επιδίδονταν σε απαγωγή εύπορων και επιφανών πολιτών με κύριο κίνητρο την εξασφάλιση οικονομικών προσόδων (Δερμεντζόπουλος, 1997, σσ. 209-211). Η επιχειρησιακή επιτυχία βασιζόταν σε δίκτυα πληροφόρησης και τη χρήση στρατηγημάτων, όπως η προσποίηση ανάγκης για ιατρική ή θρησκευτική συνδρομή, προκειμένου να παγιδευτεί το θύμα (Μοσχονήσιος, 1869, σσ. 6-7). Κατά τη διάρκεια της επιχείρησης, η συμμορία επιδείκνυε μια ιδιότυπη κοινωνική συνέπεια, αποφεύγοντας άλλες παρανομίες και πληρώνοντας για τις προμήθειές της (Κολιόπουλος, 2005, σσ. 315-316).

Παρά τις κακουχίες των νυχτερινών μετακινήσεων, οι αιχμάλωτοι απολάμβαναν συχνά βασικές περιποιήσεις (Σωτηρόπουλος, 1867, σσ. 40, 49). Η διαδικασία καταβολής των λύτρων σε χρυσό ήταν εξαιρετικά τυποποιημένη, απαιτώντας τη χρήση συνθηματικών και την παροχή επιπρόσθετων δώρων προς την ηγεσία («μπαχτσίσι») (Κτενιάδης, 1931, σσ. 125-126). Ενώ η πλήρης αποπληρωμή οδηγούσε σε μια τελετουργική απελευθέρωση (Μοσχονήσιος, 1869, σ. 17), τυχόν ελλιπή λύτρα τιμωρούνταν με σωματικό ακρωτηριασμό του ομήρου (Μοσχονήσιος, 1869, σ. 17), ενώ η εμπλοκή στρατιωτικών αποσπασμάτων συνεπαγόταν τη θανάτωσή του (Κολιόπουλος, 2005, σσ. 316-321). Το φαινόμενο ρυθμιζόταν από άγραφους κώδικες που διασφάλιζαν την ανωνυμία και την ασφάλεια των κομιστών των λύτρων (Κάσσης, 2000, σ. 60).

2.4 Κοινωνικά δίκτυα

Το διάταγμα του 1836 (ΦΕΚ 64, 13/11/1836) ανέδειξε τη συλλογική ευθύνη των κατοίκων μιας περιοχής -ακόμη και των προσωρινά διαμενόντων- για τη δράση των ληστών, υπογραμμίζοντας την ενεργό συνέργεια τμημάτων της τοπικής κοινωνίας με τις παράνομες ομάδες. Κεντρικό ρόλο στην περιφρούρηση του φαινομένου διαδραμάτιζαν τα συγγενικά

δίκτυα, τα οποία παρείχαν στους ληστές κάλυψη, εφόδια και ασφαλές καταφύγιο, αποκομίζοντας παράλληλα ένα αίσθημα προστασίας απέναντι στις αυθαιρεσίες του κρατικού μηχανισμού. Ως αντίμετρο, το κράτος υιοθέτησε την πρακτική του αναγκαστικού εκτοπισμού των συγγενών των ληστών σε απομακρυσμένες περιοχές (Κολιόπουλος, 2005, σσ. 60-64, 298).

Στα δίκτυα υποστήριξης εντάσσονταν και οι θεσμοί των αδελφοποιών, τα μέλη των οποίων άλλοτε ενσωματώνονταν στις συμμορίες και άλλοτε παρείχαν κάλυψη στους ληστές αξιοποιώντας τη θέση τους μέσα στους κρατικούς μηχανισμούς (Κολιόπουλος, 2005, σσ. 306-307). Επιπλέον, οι αγροτικοί και οι νομαδικοί κτηνοτροφικοί πληθυσμοί αποτέλεσαν το βασικό υπόβαθρο της ληστείας, με πολλούς εξ αυτών να κατατάσσονται στις ένοπλες ομάδες κατά τη διάρκεια περιόδων οικονομικής κρίσης (Κολιόπουλος, 2005, σ. 32). Αυτό, μπορεί να δικαιολογηθεί από την αντίδραση των πληθυσμών της υπαίθρου στην προσπάθεια του κράτους να τους επιβληθεί (Τρίχα, 2025, σ. 577), αλλά στηριζόταν και στα οικονομικά χαρακτηριστικά της υπαίθρου που χαρακτηριζόταν από ακραία φτώχεια και χαμηλή παραγωγή (Δαμιανάκος, 2003, σ. 88). Παρά λοιπόν την αντίληψη ότι οι ληστές ήταν άνθρωποι που κινούνταν στο περιθώριο της κοινωνίας και λειτουργούσαν εκτός νόμου (Κολιόπουλος, 2003, σ. 137) δεν πρέπει να διαφύγει της προσοχής ότι συχνά οι ληστές προέρχονταν από τους νομάδες κτηνοτρόφους και ολόκληρα χωριά αποτελούσαν πηγή ζωογόνησης του φαινομένου (Παπασταματίου & Κοτζαγεώργης, 2015, σ. 130).

Αυτή η ταύτιση και υποστήριξη των κτηνοτρόφων προς τους ληστές, μπορεί να εξηγηθεί και από την προσπάθεια κυριαρχίας στο χώρο, στις ορεινές περιοχές. Οι λιγοστές γαίες της ηπειρωτικής Ελλάδας έφεραν σε σύγκρουση αγρότες καλλιεργητές και κτηνοτρόφους για το ποιος θα τις εκμεταλλευτεί. Σε αυτό τον ανταγωνισμό το ελληνικό κράτος πήρε θέση υπέρ των αγροτών, με αποτέλεσμα οι κτηνοτρόφοι να αναζητήσουν προστασία από τις ένοπλες ληστρικές ομάδες κάθε περιοχής (Κολιόπουλος, 1980, σ. 431).

2.5 Θεσμικό πλαίσιο και σώματα καταδίωξης

Μετά την απελευθέρωση της Ελλάδος η ληστεία αναδείχτηκε σε σημαντικό εσωτερικό πρόβλημα. Η έντασή του στον ελλαδικό χώρο και κυρίως στην αγροτοκτηνοτροφική ύπαιθρο ήταν μεγάλη (Φωτόπουλος, 1975). Ο Ιωάννης Καποδίστριας, αναγνωρίζοντας τη ληστεία ως άμεση απειλή για την εθνική ασφάλεια και το εγχείρημα της κρατικής

συγκρότησης, έθεσε ως προτεραιότητα την εξάρθρωση των ένοπλων αυτών ομάδων (Τρικούπης, 1993, σ. 49). Μετά τη δολοφονία του, τη σκυτάλη της διαχείρισης του εν λόγω προβλήματος παρέλαβε η Αντιβασιλεία, συνεχίζοντας το έργο της καταστολής κατά την περίοδο της βασιλείας του Όθωνα. Η προσπάθειά τους να εισάγουν ένα καινούριο κοινωνικό και οικονομικό σύστημα, τους φέρνει σε αντίθεση με τις παραδοσιακές σχέσεις εξουσίας που επικρατούσαν στην ελληνική ύπαιθρο, με αποτέλεσμα να αναπτυχθούν αντίρροπες δυνάμεις που εκφράστηκαν μέσα από την ληστρική ομάδα (Πλουμίδης & Αναστασόπουλος, 2006).

Σε πλήρη αντίθεση με την οθωμανική πρακτική, το νεοσύστατο ελληνικό κράτος επιδίωξε μια κεντρικά σχεδιασμένη αντιμετώπιση του φαινομένου της ληστείας, επιστρατεύοντας τόσο το νομοθετικό πλαίσιο όσο και τη συγκρότηση ειδικών ένοπλων σωμάτων υπό κρατικό έλεγχο (Τζάκης, 2016, σ. 58). Στο πλαίσιο των προσπαθειών της για την εμπέδωση μιας κεντρικής διοίκησης και την αποδυνάμωση των τοπικών κέντρων ισχύος, η Αντιβασιλεία προέβη σε μια ιδιότυπη τακτική: χρησιμοποίησε τμήματα των ίδιων των ληστρικών ομάδων ως εργαλείο για την εξουδετέρωση των τοπικών δυνάμεων που αμφισβητούσαν την κεντρική κυριαρχία (Petrooulos, 1997, σ. 200).

Το 1833 εκδόθηκαν δύο διατάγματα: «τῆς Περὶ τοῦ ὀπλοφορεῖν ἀδείας» (ΦΕΚ 4, 4/3/1833) και «Περὶ διαλύσεως ἀτάκτων στρατευμάτων» (ΦΕΚ 6, 8/3/1833). Το πρώτο απέβλεπε στον αφοπλισμό των ατάκτων, καθώς τους θεωρούσε απειλή για την συγκρότηση κεντρικής εξουσίας, και το δεύτερο στη διάλυσή τους, προσφέροντας ευκαιρία επαγγελματικής αποκατάστασης στον τακτικό στρατό. Η αποστράτευση των ατάκτων αποτελεί κύρια αιτία της εμφάνισης της ληστείας (Κολιόπουλος, 2005, σσ. 20-21). Στις 4 Μαΐου 1833, με νέο διάταγμα (ΦΕΚ 17, 4/5/1833), προκειμένου να ενισχυθεί η αποτελεσματικότητα της κρατικής καταστολής, θεσπίστηκε η δυνατότητα των νομαρχών να διατάσσουν την ανάπτυξη περιπόλων, αξιοποιώντας συνδυαστικά δυνάμεις του στρατού, της Χωροφυλακής και της Εθνοφυλακής, με αποκλειστικό στόχο την εξάρθρωση των ληστρικών ομάδων. Η ίδρυση του σώματος της Χωροφυλακής θεσμοθετήθηκε στις 3 Ιουνίου 1833 (ΦΕΚ 21, 3/6/1833), με πρωταρχική αποστολή τη διασφάλιση της δημόσιας τάξης και την καταπολέμηση της εγκληματικότητας, λειτουργώντας παράλληλα ως υποστηρικτικός μηχανισμός του τακτικού στρατού. Στο πρώτο άρθρο του νόμου που προέβλεπε την ίδρυση της Χωροφυλακής, καθορίστηκε και ο σκοπός του σώματος, που ήταν η διαφύλαξη της κοινής ασφάλειας και της κοινής ησυχίας, η παρεμπόδιση κάθε εγκληματικής επιχείρησης

και η ανακάλυψη και η σύλληψη κακούργων, κάθε φορά που θα διεπράτετο ένα έγκλημα (ΦΕΚ 21, 3/6/1833). Η ίδρυσή της απαντούσε τόσο στην ανάγκη στρατιωτικά οργανωμένου σώματος για την ασφάλεια όσο και στην επαγγελματική αποκατάσταση των ατάκτων (Κτενιάδης, 1931, σσ. 50-56). Το 1834 εισήχθη ποινικός νόμος που όριζε αυστηρές ποινές για τη ληστεία, θάνατο ή ισόβια κάθειρξη (Κολιόπουλος, 2005, σσ. 24-25). Το 1836 εκδόθηκε διάταγμα (ΦΕΚ 64, 13/11/1836) που καθιστούσε υπεύθυνο τον δήμαρχο για αποζημίωση των θυμάτων ληστειών εντός του δήμου.

Τον Σεπτέμβριο του 1835 η κυβέρνηση προέβη στη δημιουργία της Φάλαγγας, με στόχο την ηθική και υλική αποκατάσταση των οπλαρχηγών της ελληνικής επανάστασης. Η ένταξη σε αυτό το σώμα δεν αποτελούσε απλώς μια τιμητική αναγνώριση της προσφοράς τους, αλλά διασφάλιζε και την επιβίωσή τους μέσω της παροχής συντάξεων. Στις αρχές του 1838, δόθηκε μια επιπλέον επιλογή στους συμμετέχοντες. Τα μέλη της Φάλαγγας που θα δέχονταν να παραιτηθούν από τον μισθό τους, θα λάμβαναν ως αντάλλαγμα εθνικές γαίες, η αξία των οποίων ήταν πενταπλάσια των ετήσιων απολαβών τους. Πίσω από αυτές τις πολιτικές αποφάσεις, υποκρύπτετο η στρατηγική της κυβέρνησης που επεδίωκε αφενός σταθερότητα, καθώς με την ενσωμάτωση τη Φάλαγγα πραγματοποιείτο ταυτόχρονα και η κοινωνική ενσωμάτωση εν δυνάμει ή ενεργών ληστών και αφετέρου περιοριζόταν ο κίνδυνος για τη δημόσια τάξη και οικονομία. Ταυτόχρονα, με τον τρόπο αυτό διαρρηγνύονταν οι δεσμοί εξάρτησης των αγωνιστών από τοπικά πολιτικά συμφέροντα και δημιουργείτο μια εφεδρική δύναμη έτοιμη να χρησιμοποιηθεί σε περίπτωση πολέμου ή εσωτερικών αναταραχών. Σύμφωνα με το ιδρυτικό διάταγμα, η Φάλαγγα παρουσιάστηκε ως μια κίνηση βασιλικής εύνοιας και εθνικής ευγνωμοσύνης προς τους πρωτεργάτες του Αγώνα. Παράλληλα, υπογραμμιζόταν ότι με αυτόν τον τρόπο τους δινόταν η ευκαιρία να συνεχίσουν να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στην πατρίδα και στον Μονάρχη, όποτε αυτό κρινόταν απαραίτητο.

Εντός του 1838, με σχετικό διάταγμα του Υπουργού Εσωτερικών Κλαράκη (ΓΑΚ, 17/11/1838), θεσπίστηκε το μέτρο του εκτοπισμού των συγγενών ληστών, έως και τετάρτου βαθμού, εφόσον υπήρχαν υποψίες περί συμμετοχής τους στη δράση των τελευταίων. Την ίδια χρονιά, για την αποτελεσματικότερη φύλαξη των συνόρων και την καταστολή της ληστείας, συστήθηκε το σώμα της Οροφυλακής (Κολιόπουλος, 2005, σ. 58), ενώ παράλληλα συγκροτήθηκαν δύο ειδικά στρατοδικεία στη Στερεά Ελλάδα. Τέλος, το 1840,

το κράτος θεσμοθέτησε την πρακτική της επικήρυξης των ληστών με την προσφορά χρηματικών αμοιβών (Κολιόπουλος, 2005, σσ. 60-64).

Το 1843, με το διάταγμα «Περί συστάσεως Εθνοφυλακής». Βασικός σκοπός της Εθνοφυλακής ήταν η διατήρηση της δημόσιας ασφάλειας και ευταξίας και η υπεράσπιση του συνταγματικού θρόνου του βασιλιά Όθωνα και των νόμων του κράτους (ΦΕΚ 36, 16/10/1843). Η Εθνοφυλακή, με τον ιδρυτικό της νόμο, υπάχθηκε στην αρμοδιότητα των στρατιωτικών αρχών τόσο για την απόκρουση εξωτερικών προσβολών, όσο και για την υποστήριξη της εσωτερικής ησυχίας και ευταξίας (ΦΕΚ 36, 16/10/1843). Η Εθνοφυλακή, παρόλο που ιδρύθηκε και για την αντιμετώπιση της ληστείας, δεν ήταν ιδιαίτερος αποτελεσματική στο έργο της, καθώς αποτελείτο από απλούς πολίτες, συχνά ανεκπαίδευτους, οι οποίοι προέρχονταν από τις τοπικές κοινωνίες (Λασσάνης, 1856, σ. 36). Το 1871 η κυβέρνηση Κουμουνδούρου ψήφισε τον νόμο ΤΟΔ' «Περί καταδιώξεως της ληστείας», ο οποίος επέβαλε συλλογική ευθύνη και αυστηρότερες ποινές (Αναστασόπουλος, 2018, σ. 126).

2.6 Συγκριτική ανάλυση κλεφταρματολών και ληστών

2.6.1 Κοινά χαρακτηριστικά

Παρά τις χρονικές και λειτουργικές τους διαφοροποιήσεις, οι κλέφτες, οι αρματολοί και οι ληστές αποτελούν τρεις μορφές ένοπλων ομάδων που καθόρισαν την ιστορική διαδρομή της Ελλάδας. Οι κλέφτες και οι αρματολοί κυριάρχησαν στον προεπαναστατικό χώρο, αποτελώντας δύο αλληλένδετες όψεις της ίδιας κοινωνικής και στρατιωτικής πραγματικότητας. Αντιθέτως, η δράση των ληστών εκτείνεται από την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους έως και τα μέσα του 20ού αιώνα, αναπτύσσοντας τη δραστηριότητά τους τόσο εντός των κρατικών ορίων όσο και στην ευρύτερη επικράτεια. Συμπερασματικά, ενώ οι κλέφτες και οι αρματολοί λειτούργησαν ως ο πυρήνας της επαναστατικής κινητοποίησης, οι ληστές -διατηρώντας συχνά ανάλογες οργανωτικές δομές- αποτέλεσαν μια μετεξέλιξη της ένοπλης παρουσίας στην ύπαιθρο, ανταποκρινόμενη στις νέες κοινωνικοοικονομικές και πολιτικές συνθήκες του συγκροτημένου ελληνικού κράτους.

Οι κλέφτες διέθεταν ένα εκτεταμένο δίκτυο συνεργατών και απολάμβαναν ευρείας αποδοχής από τις τοπικές κοινωνίες, χαρακτηριστικό που αποτελεί κοινό τόπο και για τις ληστρικές ομάδες που έδρασαν κατά τη μετεπαναστατική περίοδο (Τζούκας, 2017, σ. 138).

Ένα ακόμη κοινό γνώρισμα κλεφτών και ληστών εντοπίζεται στην προέλευση των μελών τους, καθώς οι νομάδες κτηνοτρόφοι αποτέλεσαν το κύριο και σταθερότερο έρεισμά τους, προσφέροντας εφόδια, όπως τροφή και ένδυση, καθώς και καταφύγιο και πληροφορίες. Παράλληλα, αξίζει να σημειωθεί ότι ένα σημαντικό τμήμα των ενόπλων, τόσο μεταξύ των κλεφτών όσο και των ληστών, προέρχονταν από ποιμενικούς πληθυσμούς (Κολιόπουλος, 2005, σσ. 338-348).

Η ανάγκη για τη συγκρότηση τοπικών δικτύων υποστήριξης, πάνω στα οποία βασίζεται η επιβίωση των ομάδων, αποτελεί κοινό στοιχείο για το σύνολο των ένοπλων σχηματισμών της εξεταζόμενης περιόδου. Επιπρόσθετα, η νομιμοποίηση της δράσης τους παρουσιάζει μια διαχρονική ρευστότητα, καθώς οι παράνομοι ληστές μεταπηδούσαν συχνά στη νομιμότητα, είτε μέσω της συμμετοχής τους σε εθνικούς αγώνες (όπως οι κλέφτες το 1821 και οι ληστές κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο), είτε μέσω της συνεργασίας τους με την κρατική εξουσία στο πλαίσιο της αστυνόμευσης ή της καταστολής (Καλογρηάς & Δορδανάς, 2014, σ. 186). Συνεπώς, ένα διαχρονικό χαρακτηριστικό παραμένει η διαπερατότητα των ορίων μεταξύ παρανομίας και νομιμότητας, η οποία διευκόλυνε την εναλλαγή των ρόλων τους.

Μια επιπλέον ομοιότητα των ένοπλων ομάδων του ορεινού όγκου αφορά τα κίνητρα συμμετοχής των μελών τους. Διαχρονικά, οι επιλογές αυτές εκκινούσαν είτε από ένα προϋπάρχον ποινικό μητρώο, είτε από μια βαθιά διάθεση ανυποταξίας και εκδίκησης, οδηγώντας τα άτομα στο να αποδίδουν «δικαιοσύνη» με το δικό τους τρόπο (Μαραντζίδης, 2008, σσ. 38-42). Οι ορεινοί όγκοι αποτέλεσαν τον κύριο χώρο δραστηριότητας όλων αυτών των ομάδων, γεγονός που ερμηνεύεται από τις δυσκολίες πρόσβασης που αντιμετώπιζαν οι επίσημες αρχές, οι οποίες εμποδίζαν την ανάπτυξη οργανωμένων στρατιωτικών τμημάτων, ενώ ταυτόχρονα το ανάγλυφο προσέφερε φυσικά οχυρά στους ενόπλους.

Τέλος, όλες οι ένοπλες ομάδες του ορεινού όγκου στρέφονταν συστηματικά κατά της κεντρικής εξουσίας, όπως αυτή εκπροσωπείτο σε κάθε ιστορική περίοδο. Αυτή η αντιπαράθεση, σε συνδυασμό με τη νομιμοποίηση που τους παρείχαν οι τοπικές κοινωνίες, καθιστούσε τις ομάδες αυτές μια αντίρροπη δύναμη, η οποία εξέφραζε τις τοπικές διεκδικήσεις και τις επιθυμίες της κοινωνίας έναντι του κρατικού μηχανισμού.

2.6.2 Διαφορές

Παρά το κοινό τους γνώρισμα, την ένοπλη δράση, οι κλέφτες, οι αρματολοί και οι ληστές παρουσιάζουν σημαντικές διαφοροποιήσεις ως προς την προέλευση, τους ρόλους, τα κίνητρα και τις σχέσεις τους με την εξουσία, ανάλογα με το ιστορικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσονται (Δαμιανάκος, 2003, σσ. 68-69).

Η βασική διάκριση των τριών αυτών μορφών ένοπλης παρουσίας έγκειται στο διαφορετικό ιστορικό τους υπόβαθρο. Οι κλέφτες και οι αρματολοί αποτελούσαν αναπόσπαστο κομμάτι του οθωμανικού συστήματος ασφαλείας, λειτουργώντας ουσιαστικά εντός ενός πλαισίου «θεσμοθετημένης παρανομίας». Οι συγκρούσεις τους με την οθωμανική διοίκηση δεν απέβλεπαν σε κοινωνική ανατροπή, αλλά στην ιδιοποίηση τοπικών πόρων και στην εξασφάλιση της επιβίωσής τους (Δαμιανάκος, 2003, σσ. 70-71). Αντιθέτως, η ληστεία αναδείχθηκε ως φαινόμενο εντός του νεοσύστατου ελληνικού κράτους μετά την Επανάσταση, τροφοδοτούμενη από την οικονομική αποδιάρθρωση της υπαίθρου, την ανεργία και την πολιτική αστάθεια. Οι ληστές συχνά λειτουργούσαν ως άτυποι πολιτικοί παράγοντες, καθώς η δράση τους εργαλειοποιούνταν για την εξυπηρέτηση εκλογικών και κομματικών σκοπιμοτήτων (Κολιόπουλος, 2005, σ. 20).

Μια δεύτερη ουσιώδης διαφορά αφορά τη σχέση τους με την κρατική εξουσία και τη διαδικασία «νομιμοποίησής» τους. Οι κλέφτες δρούσαν στο περιθώριο, στοχεύοντας στην ανάδειξή τους σε αρματολούς, ώστε να ενσωματωθούν στην επίσημη τοπική εξουσία, εξασφαλίζοντας έτσι κύρος και οικονομικά οφέλη (Κολιόπουλος, 2003, σσ. 136-138). Παρά τη βίαιη δράση τους και τις λεηλασίες που στρέφονταν κατά των χωρικών, η εικόνα τους εξιδανικεύτηκε μέσω των δημοτικών τραγουδιών, αποκτώντας μυθικές διαστάσεις στη λαϊκή συνείδηση (Γούναρης, 2019, σ. 20). Αντιθέτως, το επίσημο ελληνικό κράτος αντιμετώπιζε τους ληστές ως κοινούς εγκληματίες, παρά την περιστασιακή τους αποδοχή από τοπικά στρώματα του πληθυσμού. Μάλιστα, κατά τον 20ό αιώνα, η υποστήριξη αυτή εξανεμίστηκε, με το φαινόμενο να καταδικάζεται οριστικά ως κοινή εγκληματικότητα (Αναστασόπουλος, 2018, σ. 142· Κολιόπουλος, 2003, σ. 20).

Ως προς το αντικείμενο της δραστηριότητάς τους, οι κλέφτες εστίαζαν στην επιβίωση και στην επιδίωξη της αμνηστίας μέσω της ένταξής τους στα αρματολίκια (Κολιόπουλος, 2003, σ. 138). Από την πλευρά τους, οι αρματολοί αναλάμβαναν καθήκοντα διατήρησης της τάξης, είσπραξης φόρων και διοίκησης της περιοχής τους -συχνά ως προσωπικού τιμαριού- συμμετέχοντας σε αγροτικές και εμπορικές δραστηριότητες. Κατ' αυτόν τον τρόπο, παρά

τις κατά καιρούς συγκρούσεις, οι αρματολοί λειτουργούσαν ως παράγοντες κοινωνικής σταθερότητας και ελεγχόμενα όργανα των κρατούντων (Κολιόπουλος, 2003, σσ. 136-137, 140-141). Τέλος, οι ληστές, παρότι μοιράζονταν κοινές πρακτικές με τους κλεφτοαρματολούς, διαφοροποιούνταν παρουσιάζοντας εαυτούς ως κοινωνικούς εκδικητές ή προστάτες των αδυνάμων, επιχειρώντας συχνά μια υποτυπώδη αναδιανομή του πλούτου προς τα φτωχότερα κοινωνικά στρώματα (Δερμεντζόπουλος, 1997, σσ. 182-184).

2.7 Ληστρικές ομάδες και εθνική ολοκλήρωση

Μετά την απελευθέρωση του ελληνικού κράτους και τη δημιουργία του ανεξάρτητου βασιλείου επικράτησε η Μεγάλη Ιδέα, η αντίληψη δηλαδή ότι στόχος του ελληνικού βασιλείου θα έπρεπε να είναι η ενσωμάτωση των ελληνικών πληθυσμών που κατοικούσαν στις εκτός του ελληνικού βασιλείου όμορες περιοχές. Η Μεγάλη ιδέα σταδιακά αποτέλεσε την κυρίαρχη ιδεολογία του ελληνικού κράτους στην εξωτερική πολιτική. Η ενσωμάτωση των Ιονίων νήσων το 1864 και της Θεσσαλίας το 1881 ενίσχυσαν την αντίληψη των Ελλήνων πως προορισμός του ελληνικού κράτους ήταν η ολοκλήρωση της Μεγάλης Ιδέας.

Το ελληνικό κράτος, για να προετοιμάσει το έδαφος των εθνικών διεκδικήσεων, στήριξε εθνικιστικές δράσεις εντός της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Μια από αυτές τις δράσεις ήταν και η ενίσχυση ληστρικών ενόπλων ομάδων που δρούσαν πέρα από τα σύνορα της Ελλάδος, εντός της οθωμανικής αυτοκρατορίας σε περιοχές με έντονο ελληνικό στοιχείο. Μάλιστα, οι ελληνικές αρχές χαρακτήριζαν αυτές τις ομάδες ως «αντάρτες» δίνοντάς τους αποκλειστικά εθνικιστικά χαρακτηριστικά. Οι ομάδες αυτές αποτελούνταν είτε από ντόπιους είτε από νεοεισελθόντες από την Ελλάδα και συνέχιζαν τις κλεφταρματολικές συμμορίες που είχαν δημιουργηθεί και δρούσαν στις συγκεκριμένες περιοχές στο πλαίσιο του κλεφτορματολισμού (Κολιόπουλος, 1977, σ. 219).

Οι ομάδες αυτές περιστασιακά χρησιμοποιούνταν στο πλαίσιο των εθνικών διεκδικήσεων είτε αποκλειστικά είτε σε συνδυασμό με τη ληστρική τους δράση. Κίνητρα της δράσης των ληστών σε αυτές τις περιοχές ήταν η φυγοδικία, η φτώχεια, οι δυσβάσταχτοι φόροι, καθώς και η επιθυμία απόκτησης πλούτου. Κοντά σε αυτά προστέθηκε και το εθνικό κίνητρο της απελευθέρωσης των όμορων περιοχών. Σταδιακά, κάποιοι από αυτούς τους ληστές έγιναν αντάρτες αποκτώντας έναν νέο ρόλο, εκείνο του προστάτη της ασφάλειας των ελληνοφώνων και του επαναστάτη και εθνικού απελευθερωτή (Κολιόπουλος, 1977, σ. 219).

Οι ομάδες αυτές χρησιμοποιήθηκαν και ενισχύθηκαν από την ελληνική εξωτερική πολιτική, αφού, σύμφωνα με τον πρόξενο της Ελλάδας, Δατικιώτη, στη Θεσσαλονίκη, οι χριστιανικές ληστρικές συμμορίες μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως πυρήνες τοπικών εθνικών εξεγέρσεων, ενώ ταυτόχρονα περιόριζαν ή εξάλειφαν τη δράση αντίστοιχων ληστρικών συμμοριών από άλλες εθνότητες, διατηρώντας την ασφάλεια των ελληνόφωνων πληθυσμών (Κολιόπουλος, 1977, σ. 219).

Παρόλα αυτά, όταν η δράση των συμμοριών δημιουργούσε πρόβλημα και στα δύο κράτη, υπήρχε συνεννόηση και των δύο κρατών για την από κοινού αντιμετώπιση των ληστρικών ομάδων, όπως συνέβη από το 1881-1864 (Κολιόπουλος, 1977, σ. 219). Η Ελλάδα προσπάθησε να οργανώσει αυτές τις ληστρικές ομάδες μέσω της Εθνικής Εταιρείας το 1896, με στόχο να ενισχύσει την δράση τους και να αναπτύξει ελληνικούς θύλακες στην Μακεδονία (Κολιόπουλος, 1977, σ. 220).

3. Η ληστεία στο ελληνικό κράτος κατά τον 20ο αιώνα

Η ληστεία κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα στην Ελλάδα δεν αποτέλεσε απλώς μια συνέχεια της εγκληματικότητας του προηγούμενου αιώνα, αλλά μια πολυσύνθετη κοινωνική οντότητα που αναδιαμορφώθηκε υπό το πρίσμα των μεγάλων εθνικών και πολιτικών μεταβολών (Αναστασόπουλος, 2018, σσ. 137-138). Παρά τις τάσεις αστικού εκσυγχρονισμού, η ελληνική αγροτική ενδοχώρα διατήρησε για μεγάλο διάστημα τα παραδοσιακά σχήματα μιας προβιομηχανικής κοινωνίας, επιτρέποντας στο ληστρικό φαινόμενο να παραμείνει οργανικό κομμάτι της καθημερινότητας μέχρι και τη δεκαετία του 1930 (Αναστασόπουλος, 2018, σσ. 137-151).

3.1 Ενδημικά χαρακτηριστικά ληστείας

Το φαινόμενο της ληστείας παρέμεινε αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινότητας στο ελληνικό κράτος και κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα, η επιβίωση του οποίου ερμηνεύεται μέσα από ένα πλέγμα σύνθετων κοινωνικοοικονομικών παραγόντων (Αναστασόπουλος, 2018, σ. 116). Ιδιαίτερη άνθηση παρουσίασε στις «Νέες Χώρες» μετά την προσάρτησή τους κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους, ενώ η οριστική του εξάλειψη επήλθε σταδιακά από τη δεκαετία του 1930 και ολοκληρώθηκε κατά τα μετεμφυλιακά χρόνια, χάρη στην οργανωμένη κρατική καταστολή (Τζούκας, 2017, σσ. 144-146).

Συγκεκριμένα, κατά το πρώτο τρίτο του 20ού αιώνα, η ληστεία εκδηλώθηκε με ένταση σε ολόκληρη την ελληνική επικράτεια, αναγκάζοντας την κεντρική διοίκηση να δρομολογήσει συστηματικές επιχειρήσεις για τον περιορισμό της. Καθοριστικό ρόλο στη διατήρηση των ληστρικών ομάδων κατά τον 19ο και τον 20ό αιώνα έπαιξαν τα συγγενικά δίκτυα, τα οποία λειτουργούσαν ως δίκτυο προστασίας, προσφέροντας στους διωκόμενους καταφύγιο και κάθε είδους υποστήριξη (Κολιόπουλος, 2005, σσ. 60-64, 298). Πέρα από τους δεσμούς αίματος, κρίσιμο ρόλο διαδραμάτιζαν και οι αδελφοποιίες· τα μέλη τους είτε συμμετείχαν ενεργά στις παράνομες ομάδες, είτε παρείχαν κάλυψη στους ληστές, αξιοποιώντας συχνά θέσεις ευθύνης που κατείχαν εντός των κρατικών μηχανισμών (Κολιόπουλος, 2005, σσ. 306-307).

Ταυτόχρονα, οι τοπικές κοινωνίες συχνά διάκειντο ευνοϊκά απέναντι στις ληστρικές ομάδες, καθώς με τον τρόπο αυτό προέβαλαν αντίσταση απέναντι στην προσπάθεια

επιβολής της κρατικής εξουσίας (Κολιόπουλος, 2005, σσ. 21, 28). Μάλιστα, κτηνοτρόφοι και αγρότες υποστήριζαν τη δράση τους και σε περιόδους οικονομικής κρίσης, συχνά, συμμετείχαν στις ομάδες αυτές (Κολιόπουλος, 2005, σ. 32).

Κατά τις αρχές του 20ού αιώνα, η ελληνική επαρχία διατηρούσε σε μεγάλο βαθμό τις κοινωνικοοικονομικές δομές του προηγούμενου αιώνα, γεγονός που συντηρούσε τις αιτίες για την επιβίωση του ληστρικού φαινομένου (Αναστασόπουλος, 2018, σ. 148). Καθοριστικό ρόλο στην αναζωπύρωση της ληστείας έπαιξε η ενσωμάτωση των «Νέων Χωρών» μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους (Τζούκας, 2017, σ. 135). Η απότομη αντικατάσταση των οθωμανικών διοικητικών δομών από τους θεσμούς του ελληνικού κράτους προκάλεσε κοινωνική αστάθεια, καθώς οι πληθυσμοί της υπαίθρου αδυνατούσαν να προσαρμοστούν. Η στροφή στη ληστεία λειτούργησε τότε είτε ως αντίδραση απέναντι στις δομικές αλλαγές, είτε ως ανάγκη για επιβίωση (Αναστασόπουλος, 2018, σσ. 137-138). Στην ίδια κατεύθυνση λειτούργησαν οι κρατικές παρεμβάσεις για το αγροτικό ζήτημα, με κυριότερη την απαλλοτρίωση των τσιφλικιών (Αναστασόπουλος, 2018, σ. 138).

Επιπλέον, η δυσφορία των τοπικών κοινωνιών απέναντι στα κρατικά μέτρα καταστολής, όπως οι εκτοπισμοί, λειτούργησε ενισχυτικά για τις ληστρικές ομάδες. Με τον τρόπο αυτό, η ληστεία προσέλαβε τον χαρακτήρα μιας ευρύτερης κοινωνικής αμφισβήτησης της κρατικής εξουσίας (Δερμεντζόπουλος, 1997, σσ. 177-179).

Παράλληλα, η περίοδος 1912-1922, σηματοδεδιμένη από τις διαρκείς πολεμικές εμπλοκές από τους Βαλκανικούς Πολέμους έως τη Μικρασιατική Καταστροφή, επέφερε οξεία οικονομική ανέχεια. Η επαρχία, και ιδιαίτερα οι ορεινές περιοχές, βίωσαν μια χρόνια οικονομική κρίση που ώθησε πολλούς πληθυσμούς προς τη ληστεία. Η κατάσταση επιδεινώθηκε περαιτέρω από το φαινόμενο της λιποταξίας, το οποίο, σε συνδυασμό με την οικονομική ένδεια, διασφάλισε τη συνέχεια και τη διατήρηση των ληστρικών ομάδων (Αναστασόπουλος, 2018, σ. 138).

Επιπλέον, η διακοπή της υπερπόντιας μετανάστευση προς τις ΗΠΑ, κατά τη δεκαετία του 1920, αποτέλεσε ένα επιβαρυντικό παράγοντα για την οικονομία της υπαίθρου, καθώς απέκλεισε τους πληθυσμούς της υπαίθρου από τα εμβάσματα των μεταναστών που ζωογονούσαν τις τοπικές κοινωνίες. Έτσι, ενίσχυσε την οικονομική ασφυξία της υπαίθρου και διόγκωσε τα οικονομικά αδιέξοδα. Αποτέλεσμα αυτού ήταν τμήματα του

αγροτοποιμενικού πληθυσμού να στραφούν στη ληστεία για την κάλυψη των οικονομικών αναγκών τους (Αναστασόπουλος, 2018, σ. 139).

Η συντήρηση της ληστείας ευνοήθηκε σημαντικά από την εδραίωση κοινωνικών στερεοτύπων που ανέδιδαν τη χρήση των όπλων σε παραδοσιακό σύμβολο ισχύος και ανδροπρέπειας. Στο πλαίσιο της αγροτοποιμενικής νοοτροπίας, η οπλοφορία δεν θεωρούνταν μόνο αποδεκτή, αλλά συχνά επιβεβλημένη ως το κύριο μέσο για την επίλυση προσωπικών διαφορών και την επιβολή του δικαίου (Αναστασόπουλος, 2018, σ. 140). Οι ληστρικές ομάδες ενσάρκωναν αξίες βαθιά ριζωμένες στην τοπική κοινωνία, όπως η «παλικάριά» και η ανάγκη για προσωπική εκδίκηση. Μέσω αυτού του κοινού αξιακού κώδικα, οι τοπικοί πληθυσμοί ένιωθαν μια ισχυρή ταύτιση με τους ληστές, αισθανόμενοι συχνά μεγαλύτερη εγγύτητα με εκείνους παρά με τα όργανα του επίσημου κράτους, των οποίων οι αρχές και οι νόμοι διέφεραν αισθητά από τις παραδοσιακές κοινωνικές επιταγές (Τζούκας, 2017, σ. 135).

Ιδιαίτερη έμφαση πρέπει να δοθεί στην οργανική σχέση της ληστείας με το πολιτικό σύστημα, ειδικά κατά τις αρχές του 20ού αιώνα. Η ληστεία εργαλειοποιήθηκε από πολιτικούς παράγοντες, οι οποίοι παρείχαν προστασία και αμνηστία σε ληστρικές ομάδες με αντάλλαγμα την άσκηση βίας και εκφοβισμού (Τζανακάρης, 2015, σ. 15). Οι ληστές λειτουργούσαν ως παρακρατικοί μηχανισμοί, προβαίνοντας σε απαγωγές πολιτικών αντιπάλων, νόθευση των εκλογικών αποτελεσμάτων μέσω της τρομοκράτησης των ψηφοφόρων και καταστολή των αγροτικών διεκδικήσεων (εντάσεις κολίγων-γαιοκτημόνων), υπονομεύοντας έτσι την κυβερνητική αξιοπιστία και τη δημόσια τάξη (Τζούκας, 2017, σσ. 139-140). Επιπροσθέτως, η επιβίωση και η δράση των ληστρικών ομάδων υποστηρίζονταν από ισχυρούς κοινωνικούς δεσμούς που τις συνέδεαν άρρηκτα με τους ημινομαδικούς ποιμενικούς πληθυσμούς των ορεινών όγκων, οι οποίοι όχι μόνο παρείχαν την αναγκαία κάλυψη, αλλά συχνά ενίσχυαν τις ομάδες αυτές με νέο έμπυχο δυναμικό. (Δαμιανάκος, 2003, σ. 67).

Στο σημείο αυτό πρέπει να επισημανθεί ότι ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπιζόταν η ληστεία κατά τον 19ο αιώνα άρχισε να διαφοροποιείται στον 20ο αιώνα. Στη θέση του ηρωικού χαρακτήρα της ληστείας του 19ου αιώνα που άρχισε να εξασθενεί, αναδείχθηκε η εικόνα του εγκληματία ληστή, αφού οι πρακτικές των ληστών κατά τον 20ο αιώνα ευθυγραμμίστηκαν περισσότερο με το σύγχρονο ποινικό δίκαιο, ενώ οι λήσταρχοι ανέπτυξαν συμπεριφορές «παραγοντισμού», επιδιώκοντας την επιβολή εξουσίας με σαφείς

πολιτικές σκοπιμότητες (Αναστασόπουλος, 2018, σ. 142). Παρόλα αυτά, εξακολουθούσαν να υφίστανται ληστρικές ομάδες με χαρακτηριστικά κοινωνικής ληστείας και προστασίας των αδυνάτων. Η περίπτωση του Φώτη Γιαγκούλα στον Όλυμπο είναι ενδεικτική. Εμφανιζόμενος ως «κοινωνικός εκδικητής» και προστάτης των φτωχών, προέβαινε σε αγαθοεργίες, ενώ ταυτόχρονα ευθυνόταν για 54 δολοφονίες, ζωοκλοπές και απαγωγές. Η δολοφονία του γιατρού Νικολαΐδη το 1924, με την κατηγορία του πληροφοριοδότη των αρχών, ανέδειξε την αμείλικτη βία των συμμοριών (Αναστασόπουλος, 2018, σ. 148). Αυτή η κοινωνική ληστεία άρχισε να υποχωρεί στα τέλη της δεκαετίας του 1920 με την εξάρθρωση μεγάλων συμμοριών, όπως οι Ρεντζαίοι και με τη σταδιακή εισχώρηση των κτηνοτρόφων στις πελατειακές σχέσεις της εξουσίας και στους κρατικούς μηχανισμούς (Δαλκαβούκης, 2007, σσ. 139-140).

Κατά τον 20ο αιώνα, παρά τη διαφοροποίηση της ληστείας στην αντίληψη της κοινής γνώμης, παρέμεναν ακόμα ζωντανά τα δίκτυα υποστήριξης τους στην ύπαιθρο. Οι ληστές βασιζόνταν σε δίκτυα πληροφοριοδοτών και στην υπόθαλψη από κατοίκους της υπαίθρου (Αναστασόπουλος, 2018, σσ. 144-145). Η συνεργασία αυτή συχνά αποτελούσε μορφή αντίδρασης στην κρατική αυθαιρεσία και στη διαφθορά της πολιτείας, η οποία στην ύπαιθρο αντιπροσωπευόταν μόνο από τον φοροεισπράκτορα ή τον χωροφύλακα (Αναστασόπουλος, 2018, σσ. 141, 146).

3.2 Χαρακτηριστικά και δομή της ληστρικής ομάδας

Οι ληστρικές ομάδες που δραστηριοποιούνταν κυρίως στις νεοαποκτηθείσες περιοχές του ελληνικού κράτους, μετά το 1912, έχουν κοινά χαρακτηριστικά με εκείνα των ομάδων που δημιουργήθηκαν στο ανεξάρτητο βασίλειο μετά την απελευθέρωση. Αυτά τα χαρακτηριστικά μας επιτρέπουν να αποδώσουμε στη ληστεία τον όρο «κοινωνική ληστεία», αφού συνδέεται στενά με την έννοια της πρωτόγονης επανάστασης και της ανταρσίας των ντόπιων κατοίκων απέναντι στην κεντρική εξουσία που προσπαθούσε να επιβάλει την θέλησή της. Ως εκ τούτου, αναπτύσσει παρόμοια χαρακτηριστικά με εκείνα της ληστείας στον ελλαδικό χώρο κατά τον 19ο αιώνα. Πιο συγκεκριμένα, η ληστεία στον αγροτικό χώρο κατά τον Μεσοπόλεμο παρουσιάζει συγκεκριμένα δομικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά που έχουν να κάνουν με την κοινωνική σύνθεσή της και τη στρατολόγησή της, με τη

σύνδεσή της με τον κτηνοτροφικό κόσμο, την εσωτερική της οργάνωση και τις πρακτικές της.

Αναλυτικότερα, οι ληστρικές ομάδες, στην προσπάθειά τους να στρατολογήσουν μέλη, προσέγγιζαν άτομα από τις πιο φτωχές οικογένειες των χωριών. Η στάση των χωρικών απέναντι στην κεντρική εξουσία και η επικρατούσα φτώχεια έκανε εύκολο το έργο της στρατολόγησης, αφού παρατηρούνταν έντονες ενδοκοινοτικές αντιθέσεις έναντι της κεντρικής εξουσίας (Δαλκαβούκης, 2007, σ. 132). Μάλιστα, οι φορείς της ληστρικής δραστηριότητας προέρχονταν σχεδόν αποκλειστικά από τον κτηνοτροφικό κόσμο, ο οποίος ένιωθε και εντονότερη την πίεση του κεντρικού κράτους και των στρατηγικών του. (Δαλκαβούκης, 2007, σ. 133).

Ως προς την εσωτερική οργάνωση, επρόκειτο για μια κλειστή ομάδα με επίκεντρο τον καπετάνιο, η οποία διέθετε ένα άριστο δίκτυο υποστηρικτών και πληροφοριοδοτών, τους λεγόμενους «κολαούζους», οι οποίοι ήταν σε θέση να τους δώσουν κρίσιμη υποστήριξη πληροφορίας, αφού γνώριζαν άριστα το χώρο και την ανθρωπογεωγραφία του (Δαλκαβούκης, 2007, σσ. 134-135). Στενή ήταν η συνεργασία μεταξύ των ληστών και των τσελιγκάτων σε κάθε περιοχή, αφού οι ντόπιοι κτηνοτρόφοι παρείχαν περίθαλψη και κάλυψη στους ληστές, με αποτέλεσμα να μπορούμε να μιλάμε για μια μορφή κοινωνικής στήριξης του κτηνοτροφικού κόσμου από τους ληστές απέναντι σε εχθρικές περιβάλλουσες κοινωνίες, είτε αυτές ήταν αγροτικές, είτε άλλα τσελιγκάτα (Δαλκαβούκης, 2007, σ. 135). Από την άλλη, η λειτουργία της κεντρικής εξουσίας που απαγόρευσε την ελεύθερη χρήση των εθνικών γαιών για βοσκοτόπια, επέτεινε την αντιπαλότητα μεταξύ κράτους και αποκλειόμενων κτηνοτρόφων, ενίσχυσε την κοινωνική ανισότητα και συνέβαλε στην προσφυγή των κτηνοτρόφων είτε στην προστασία των ληστών είτε και στη ληστεία (Πλουμίδης & Αναστασόπουλος, 2006).

Οι ληστρικές ομάδες δρούσαν στον ορεινό όγκο με στόχο τον εντοπισμό ατόμων με πλούτο με στόχο τη ληστεία ή την απαγωγή τους, ενώ συχνά συνδιαλέγονταν με πολιτικές προσωπικότητες με στόχο τη συνεργασία για την αποκόμιση αμοιβαίων κερδών. Μάλιστα, στη δράση τους αυτή οι ληστές συχνά λειτουργούσαν με τρόπο προκλητικό ή και εκφοβιστικό απέναντι στις τοπικές αρχές επιβολής του νόμου. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της ληστρικής ομάδας των αδελφών Ρέντζου, οι οποίοι δεν δίστασαν να εμφανιστούν στην οικία του διοικητή της Χωροφυλακής στα Ιωάννινα και να απειλήσουν τη ζωή του, προκειμένου να πετύχουν την απελευθέρωση φυλακισμένων τσελιγκάδων

(Δαλκαβούκης, 2007, σσ. 135-136). Συχνά έπαιρναν αντιθετικούς ρόλους απειλής, αλλά και φύλαξης. Άλλοτε απειλούσαν και απήγαγαν εύπορους κατοίκους της περιοχής και άλλοτε περιφρουρούσαν την ασφάλειά τους έναντι άλλων (Δαλκαβούκης, 2007, σ. 134).

3.3 Θεσμικό πλαίσιο και σώματα καταδίωξης

Το 1924, η κυβέρνηση του Αλέξανδρου Παπαναστασίου συγκρότησε ειδικά σώματα για την καταπολέμηση της ληστείας, εντάσσοντας σε αυτά πρώην αντάρτες και άτομα με πρότερη δράση σε επαναστατικά κινήματα εντός της οθωμανικής επικράτειας (Αναστασόπουλος, 2018, σ. 144). Παράλληλα, η κρατική πολιτική ενισχύθηκε με στοχευμένες νομοθετικές και στρατιωτικές πρωτοβουλίες, όπως η χορήγηση αμνηστίας από τον Πάγκαλο το 1924 και η ίδρυση των «ταγμάτων των κυνηγών» το 1925, τα οποία αποτελούνταν από 400 οπλίτες επιφορτισμένους με την αποκλειστική αποστολή της εξάρθρωσης των ληστρικών συμμοριών (Αναστασόπουλος, 2018, σσ. 144-145). Ακανθώδες ζήτημα αποτέλεσε η εφαρμογή του μέτρου της επιβολής εκτοπισμού. Το μέτρο αποσκοπούσε στην παραδειγματική τιμωρία μέσω αλλαγής διαμονής και κατοικίας για τα άτομα που βοηθούσαν, υποστήριζαν ή συνεργάζονταν με τους ληστές. Ήταν τόσο μεγάλο το πεδίο εφαρμογής του, ώστε υπήρξαν και περιπτώσεις που ολόκληρα χωριά υφίσταντο τον εκτοπισμό κατηγορούμενα ότι παρείχαν προστασία και διευκολύνσεις σε ομάδες ληστών. (Αναστασόπουλος, 2018, σ. 145) Η πρακτική αυτή συχνά έφερνε αντίθετα αποτελέσματα, αφού πληθυσμοί της υπαίθρου, είτε συνεργάζονταν με ληστρικές ομάδες ως αντίδραση, είτε έδειχναν απροθυμία στην αντιμετώπιση της ληστείας, εξαιτίας της πρακτικής του εκτοπισμού. Συχνά, στο κοινοβούλιο διατυπώνονταν αντιδράσεις για την αποτελεσματικότητα του μέτρου, την αδικία που υφίσταντο κάτοικοι της υπαίθρου, κατηγορώντας με αυτό τον τρόπο οι βουλευτές το μέτρο ως αντισυνταγματικό και αναχρονιστικό. (Αναστασόπουλος, 2018, σσ. 146-147)

Υπό τη διακυβέρνηση του Ελευθερίου Βενιζέλου το 1928, η ελληνική πολιτεία υιοθέτησε μια ιδιαίτερα επιθετική στρατηγική για την οριστική εξάλειψη της ληστείας, με τον υπουργό Εσωτερικών Κ. Ζαβιτσιάνο να ηγείται της προσπάθειας μετά τις απαγωγές των πολιτικών Μελά και Μυλωνά. Ο κατασταλτικός μηχανισμός ενισχύθηκε θεσμικά μέσω του Νομοθετικού Διατάγματος της 11ης Σεπτεμβρίου 1928, το οποίο αυστηροποίησε το πλαίσιο δίωξης των εμπλεκομένων. Στο επιχειρησιακό σκέλος, η εγκατάσταση μόνιμων σταθμών της Χωροφυλακής σε κοινότητες που παραδοσιακά υποστήριζαν ληστρικές ομάδες

αποσκοπούσε στη διάρρηξη των τοπικών δικτύων συνδρομής. Παράλληλα, επιβλήθηκε αυστηρός έλεγχος στους μετακινούμενους κτηνοτρόφους και υποχρεωτική συνεργασία των δημοτικών αρχών μέσω της τακτικής υποβολής καταλόγων υπόπτων, ενώ η δημόσια έκθεση των κεφαλών των εξοντωμένων ληστών χρησιμοποιήθηκε ως μέσο ακραίου κοινωνικού εκφοβισμού και παραδειγματισμού (Παχή, 2012, σσ. 6-7).

Σε ένα δεύτερο επίπεδο, το κράτος επεδίωξε να αντιμετωπίσει τα βαθύτερα αίτια του φαινομένου μέσω δομικών οικονομικών παρεμβάσεων, επηρεασμένο και από τις ανάγκες της προσφυγικής αποκατάστασης. Η στρατηγική αυτή περιλάμβανε τον εξαναγκασμό των νομάδων σε μόνιμη εγκατάσταση, την παροχή φορολογικών κινήτρων για την ενίσχυση του αγροτικού εισοδήματος και την υλοποίηση αγροτικών μεταρρυθμίσεων που προήγαγαν τη μικροϊδιοκτησία. Αυτές οι πρόνοιες στόχευαν στην αποδυνάμωση της κοινωνικής βάσης της ληστείας, στερώντας από τις συμμορίες τη δυνατότητα στρατολόγησης από τα οικονομικά εξαθλιωμένα στρώματα της υπαίθρου. Ο συνδυασμός της αμείλικτης καταστολής με την κοινωνικοοικονομική αναδιοργάνωση της αγροτικής ζωής οδήγησε τελικά στη δραστική συρρίκνωση του φαινομένου (Παχή, 2012, σσ. 6-7).

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1930, η κεντρική εξουσία υιοθέτησε μια στρατηγική αυστηρής καταστολής με σκοπό την οριστική εξάρθρωση των ληστρικών συμμοριών. Στο πλαίσιο αυτό, συγκροτήθηκαν ευέλικτα μεταβατικά αποσπάσματα έξι ανδρών, επιβλήθηκε ο αναγκαστικός εκτοπισμός όσων παρείχαν άσυλο ή υποστήριξη στους ληστές (Αναστασόπουλος, 2018, σσ. 143-145) και εφαρμόστηκε το μέτρο της επικήρυξης. Η στρατηγική αυτή αποδείχθηκε ιδιαίτερα αποτελεσματική, καθώς, συνδυαζόμενη με την παροχή αμνηστίας σε ληστές που προδίδονταν ή εξόντωναν συνεργούς τους, κατάφερε να κλονίσει τις σχέσεις εμπιστοσύνης και τα δίκτυα επικοινωνίας μεταξύ των παράνομων ομάδων και των τοπικών κοινοτήτων (Τζούκας, 2017, σσ. 136-137).

Παράλληλα, η σταδιακή μετάλλαξη της ληστρικής δράσης σε μορφές που προσιδίαζαν στην κοινή εγκληματικότητα του σύγχρονου ποινικού δικαίου, οδήγησε στην αποξένωση των ληστών από το κοινωνικό τους περιβάλλον. Καθώς η τοπική κοινωνία έπαψε να τους αναγνωρίζει ως προστάτες ή «κοινωνικούς εκδικητές» και σταμάτησε να τους παρέχει προστασία, το έργο της κρατικής καταστολής διευκολύνθηκε σημαντικά, οδηγώντας στον δραστικό περιορισμό του φαινομένου (Αναστασόπουλος, 2018, σ. 142).

Ως συνέπεια αυτών, το φαινόμενο της ληστείας γνώρισε ύφεση και σταδιακά εξαφανίστηκε έως τα μέσα του 20ου αιώνα. Οι κοινωνικοοικονομικές μεταβολές που επήλθαν στην ελληνική ύπαιθρο κατά τη δεκαετία του 1930 και η ισχυροποίηση των μηχανισμών καταστολής του κράτους, οδήγησαν σε ουσιαστική εξαφάνιση των ληστρικών ομάδων, οι οποίες χάθηκαν εντελώς μεταπολεμικά (Τζούκας, 2017, σσ. 144-146). Παράλληλα, ενισχύθηκε ουσιαστικά ο μηχανισμός της Χωροφυλακής, με το δυναμικό της να αυξάνεται κατά περίπου 50% μεταξύ των ετών 1928 και 1936, αριθμώντας πλέον 12.200 άνδρες. Επιπλέον, μέσω συστηματικών κρατικών παρεμβάσεων στην ύπαιθρο, ενδυναμώθηκε η θεσμική παρουσία του κράτους, γεγονός που κλόνισε τις αποκλειστικές σχέσεις αλληλεξάρτησης μεταξύ των τοπικών πληθυσμών και των ληστρικών ομάδων. Η εφαρμογή πολιτικών, όπως η φορολογική ελάφρυνση και η αγροτική μεταρρύθμιση, λειτούργησε ως αντίβαρο, ενισχύοντας την εμπιστοσύνη της κοινωνίας προς το κράτος και μειώνοντας την επιρροή της ληστείας. (Τζούκας, 2017, σ. 145).

Για την καταστολή της ληστείας η πολιτεία και οι τοπικοί φορείς εξουσίας υιοθέτησαν μια διττή στρατηγική καταστολής από τη μια και θεσμικής ενσωμάτωσης από την άλλη. Αφενός επιδίωξαν την καταστολή με κύριους φορείς την Αστυνομία και τη Χωροφυλακή που διεξήγαγαν επιχειρήσεις στα βουνά και προσπαθούσαν να διαλύσουν τις ληστρικές ομάδες μέσα από τη σύλληψη των μελών της και των υποστηρικτών της (Δαλκαβούκης, 2007, σσ. 135-136), από την άλλη καταβλήθηκε προσπάθεια για συνεργασία της κεντρικής εξουσίας με επαγγελματικούς φορείς με στόχο τον εντοπισμό και την αποδυνάμωση των ληστρικών ομάδων. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της συνεργασίας του κράτους με τον Πανηπειρωτικό Κτηνοτροφικό Σύνδεσμο για τον εντοπισμό ανυπότακτων νομάδων, οι οποίοι θεωρούνταν φορείς ληστρικής δράσης (Δαλκαβούκης, 2007, σ. 139).

Παράλληλα, ο περιορισμός και η εν τέλει εξάλειψη της ληστείας επήλθαν ως απόρροια της παρακμής της ημινομαδικής κτηνοτροφίας, η οποία αποτελούσε το βασικό δίκτυο στήριξης και κάλυψης των παράνομων δραστηριοτήτων. Η τάση αυτή ενισχύθηκε από τον εκσυγχρονισμό των κοινωνικοοικονομικών δομών, την ανάπτυξη του οδικού δικτύου που γεφύρωσε την επαρχία με τα αστικά κέντρα, καθώς και τη μαζική εσωτερική και εξωτερική μετανάστευση. Τέλος, η μεταπολεμική πολιτική πραγματικότητα, χαρακτηριζόμενη από την επιβολή ισχυρών και αδιάλλακτων κρατικών μηχανισμών καταστολής, οδήγησε στον οριστικό παραγκωνισμό των ληστρικών ομάδων από την ελληνική ύπαιθρο. Η παρακμή αυτή προήλθε από την νομοθετική ρύθμιση του ν. 1223/1938, ο οποίος επέβαλε στις

κοινότητες να δεχθούν τους νομάδες κτηνοτρόφους ως μόνιμους δημότες. Με τον τρόπο αυτό προωθούσε τη μετάβαση από τη νομαδική στη μόνιμα εγκατεστημένη κτηνοτροφία και απεγκλώβισε τους κτηνοτρόφους από την επιρροή του τσελιγκάτου, αντιμετωπίζοντας στην ουσία τα κοινωνικά αίτια που συντηρούσαν τη ληστεία (Δαλκαβούκης, 2007, σ. 140). Ταυτόχρονα, το κράτος επέβαλε κατασταλτικές πρακτικές προβλέποντας φυλάκιση των τσελιγκάδων που παρείχαν περίθαλψη σε ληστές, με στόχο να σπάσουν οι δεσμοί υποστήριξης των συμμοριών από τους τα τσελιγκάτα (Δαλκαβούκης, 2007, σ. 135). Τέλος, οι συνθήκες που επικράτησαν κατά την περίοδο της Κατοχής και, σε ακόμη μεγαλύτερο βαθμό, κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου Πολέμου, αποτέλεσαν το τελικό πλήγμα για το φαινόμενο της ληστείας, οδηγώντας στην οριστική του εξάλειψη από την ελληνική ύπαιθρο στη μεταπολεμική περίοδο. (Τζούκας, 2017, σσ. 145-146).

Το πρότερο κοινωνικό-ταξικό υπόβαθρο της ληστείας, το οποίο εκφραζόταν μέσα από την ένοπλη αντίδραση στην τοπική εξουσία, την αναδιανομή του πλούτου και τη μέριμνα για τα οικονομικά ασθενέστερα στρώματα, δεν εξέλιπε, αλλά μετασχηματίστηκε ριζικά. Κατά την περίοδο της Κατοχής και του Εμφυλίου Πολέμου, οι πρακτικές αυτές υποκαταστάθηκαν από συγκροτημένες πολιτικές ιδεολογίες, με την κοινωνική αντιπαλότητα να μεταφέρεται πλέον στο πεδίο της πολιτικής σύγκρουσης (Δαλκαβούκης, 2007, σσ. 131-132). Η μετάβαση λοιπόν στη νεωτερικότητα ολοκληρώθηκε όταν η κοινωνική αντιπαλότητα μεταφέρθηκε από το πεδίο της ένοπλης βίας οριστικά στο πολιτικό και ιδεολογικό πεδίο (Πλουμίδης & Αναστασόπουλος, 2006, σ. 11).

Συμπεράσματα

Η παρούσα επιστημονική μελέτη, διερευνώντας σε βάθος το εξαιρετικά σύνθετο, πολυεπίπεδο και διαχρονικό φαινόμενο της ληστείας στον ελλαδικό χώρο από την προεπαναστατική οθωμανική περίοδο έως και τα μέσα του 20ού αιώνα, καταλήγει σε μια σειρά από συμπεράσματα. Τα πορίσματα αυτά αναδεικνύουν με απόλυτη επιστημονική σαφήνεια ότι η ληστεία δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να προσεγγιστεί ως μια αποσπασματική εγκληματική δραστηριότητα, ως μια απλή εκτροπή του κοινού ποινικού δικαίου ή ως ένα συμπτωματικό φαινόμενο κοινωνικής παθογένειας. Αντίθετα, τεκμηριώνεται ότι αποτέλεσε μια βαθιά δομική και οργανική συνιστώσα των αγροτοποιομενικών κοινωνιών της ελληνικής υπαίθρου. Το φαινόμενο αυτό τελούσε σε μια διαρκή, δυναμική αλληλεπίδραση, αμφίδρομη διαπραγμάτευση και ενίοτε βίαιη σύγκρουση με τις εκάστοτε μορφές κεντρικής εξουσίας, αποτελώντας έναν από τους πιο καθοριστικούς, αν και συχνά παραγνωρισμένους, παράγοντες στη μακρά και επίπονη διαδικασία συγκρότησης του νεοελληνικού κράτους, των πολιτικών του δικτύων και των θεσμικών του μηχανισμών δημόσιας ασφάλειας.

Η μελέτη της ληστείας στον ελλαδικό χώρο αναδεικνύει ότι ο δημόσιος χώρος δεν αποτέλεσε απλώς το πεδίο εκδήλωσης της ληστρικής δράσης, αλλά έναν δυναμικό χώρο αλληλεπίδρασης μεταξύ κοινωνίας, πολιτικής εξουσίας, οικονομικών συμφερόντων και ένοπλων ομάδων. Η ληστεία επηρέασε καθοριστικά τη διαμόρφωση του δημόσιου χώρου, καθώς υπονόμεινε την ασφάλεια, περιόριζε τις μετακινήσεις, διατάρασσε τις οικονομικές δραστηριότητες και αμφισβητούσε έμπρακτα την ικανότητα της εκάστοτε εξουσίας να επιβάλει την τάξη. Παράλληλα, η παρουσία της ληστείας διαμόρφωσε θεσμούς, πολιτικές και μηχανισμούς δημόσιας ασφάλειας, οδηγώντας τόσο την οθωμανική διοίκηση όσο και το ελληνικό κράτος στη δημιουργία ειδικών σωμάτων καταδίωξης και ελέγχου. Από την άλλη πλευρά, ο ίδιος ο δημόσιος χώρος επηρέασε τη μορφή και την εξέλιξη της ληστείας.

Οι κοινωνικές ανισότητες, η φτώχεια, η περιφερειακή απομόνωση, οι πελατειακές σχέσεις και οι αδυναμίες των κρατικών μηχανισμών δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη και τη μακροχρόνια επιβίωση του φαινομένου. Οι τοπικές κοινωνίες, άλλοτε ως υποστηρικτές και άλλοτε ως θύματα των ληστών, συμμετείχαν ενεργά στη διαμόρφωση ενός πλέγματος σχέσεων που συνέδεε τη ληστεία με την πολιτική, την οικονομία και τις κοινωνικές διεκδικήσεις. Καθώς το ελληνικό κράτος προχωρούσε προς τον θεσμικό και

υλικό εκσυγχρονισμό, ο δημόσιος χώρος μετασχηματιζόταν μέσω της ανάπτυξης υποδομών, της ενίσχυσης της διοικητικής παρουσίας και της εμπέδωσης του κρατικού μονοπωλίου της νόμιμης βίας. Η εξέλιξη αυτή περιόρισε σταδιακά τα περιθώρια δράσης των ληστρικών ομάδων και αποδυνάμωσε τα κοινωνικά δίκτυα που τις υποστήριζαν. Συνεπώς, η υποχώρηση της ληστείας δεν μπορεί να ερμηνευθεί αποκλειστικά ως αποτέλεσμα κατασταλτικών μέτρων, αλλά ως συνέπεια της συνολικής μεταβολής του δημόσιου χώρου και της μετάβασης της ελληνικής κοινωνίας σε συνθήκες νεωτερικότητας, όπου οι παραδοσιακές μορφές ένοπλης εξουσίας αντικαταστάθηκαν από ισχυρότερους και αποτελεσματικότερους κρατικούς θεσμούς.

Κατά την προεπαναστατική οθωμανική περίοδο, η εμφάνιση, η εδραίωση και η μακροχρόνια επιβίωση των ενόπλων ομάδων, των κλεφτών, υπήρξε το άμεσο, λογικό και αιτιώδες παράγωγο των ιδιαίτερων γεωγραφικών, οικονομικών και διοικητικών συνθηκών που χαρακτήριζαν την οθωμανική αυτοκρατορία. Η τραχεία μορφολογία του ελληνικού ορεινού όγκου, σε συνδυασμό με την εγγενή αδυναμία ή και την ορθολογική αδιαφορία της Υψηλής Πύλης να εγκαταστήσει μόνιμους, γραφειοκρατικούς και συγκεντρωτικούς κατασταλτικούς μηχανισμούς στην περιφέρεια, επέτρεψε τη διαμόρφωση μιας ιδιότυπης, ημινομαδικής κοινωνίας, η οποία ήταν πλήρως εξοικειωμένη με την οπλοφορία, την οπλοχρησία και τη χρήση βίας ως μέσο καθημερινής προστασίας και επιβίωσης. Το βασικότερο και πιο ενδιαφέρον μεθοδολογικά γνώρισμα αυτής της περιόδου υπήρξε η απόλυτη ρευστότητα, η διαπερατότητα και η αμοιβαία μετακίνηση στα όρια μεταξύ της επίσημης νομιμότητας και της παρανομίας. Ο κλέφτης και ο αρματολός δεν αποτελούσαν δύο διακριτά ή αντίπαλα κοινωνικά υποκείμενα με ασυμβίβαστες στοχεύσεις, αλλά δύο εναλλασσόμενες, συμπληρωματικές φάσεις στην καριέρα του ίδιου ένοπλου υποκειμένου. Η ληστρική δράση χρησιμοποιήθηκε συστηματικά και συνειδητά ως το κατεξοχήν διαπιστευτήριο ένοπλης ισχύος και ως ένας μοχλός πίεσης προς την οθωμανική διοίκηση. Στόχος αυτής της πίεσης ήταν πάντοτε η επίτευξη μιας ιδιότυπης κοινωνικής ανέλιξης, η οποία μετουσιωνόταν στη μετάβαση από το καθεστώς του καταδιωκόμενου ληστή στο έμμισθο, αναγνωρισμένο και θεσμοθετημένο καθεστώς του αρματολού. Με τον τρόπο αυτό, η ένοπλη βία λειτούργησε ως ένας άτυπος αλλά εξαιρετικά ισχυρός θεσμός κοινωνικής και πολιτικής διαπραγμάτευσης, ο οποίος ήταν βαθιά εδραιωμένος σε εκτεταμένα τοπικά συγγενικά δίκτυα και κοινοτικές συμμαχίες, προσφέροντας παράλληλα

στους πληθυσμούς της υπαίθρου μια πρωτόγονη μορφή προστασίας απέναντι στις αυθαιρεσίες των κεντρικών φοροεισπρακτικών μηχανισμών.

Η ίδρυση του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους μετά το 1830, παρά τη ρητή και κατηγορηματική πρόθεσή του να εισαγάγει ένα σύγχρονο, ορθολογικό και συγκεντρωτικό δυτικοευρωπαϊκό μοντέλο διακυβέρνησης, παρήγαγε ένα οξύ ιστορικό και κοινωνιολογικό παράδοξο. Αντί της άμεσης εμπέδωσης της δημόσιας ασφάλειας και της έννομης τάξης, οι ίδιοι οι μηχανισμοί και οι επιλογές της κρατικής συγκρότησης τροφοδότησαν, αναπαρήγαγαν και γιγάντωσαν το φαινόμενο της ληστείας για σχεδόν έναν αιώνα. Οι αιτίες αυτής της μετεπαναστατικής έξαρσης ήταν βαθιά δομικές και συνδέονταν άμεσα με την αδυναμία του νέου κράτους να ενσωματώσει ομαλά τις παραδοσιακές δομές. Η βίαιη, απότομη και παντελώς απροετοίμαστη αποστράτευση των ατάκτων αγωνιστών της Επανάστασης από την Αντιβασιλεία άφησε χιλιάδες έμπειρους και εκπαιδευμένους πολεμιστές χωρίς κανέναν οικονομικό πόρο διαβίωσης και χωρίς καμία παραγωγική διέξοδο στην ειρηνική οικονομία. Καθώς ήταν αντιμέτωποι με την απόλυτη ένδεια και την κοινωνική περιθωριοποίηση, η επιστροφή στη ληστεία αποτελούσε για αυτούς τους πληθυσμούς τη μόνη ορθολογική και άμεσα εφαρμόσιμη στρατηγική επιβίωσης. Ταυτόχρονα, η εισαγωγή ενός αυστηρού, ξένου προς τα τοπικά έθιμα νομικού και φορολογικού πλαισίου έγινε αντιληπτή από τις αγροτοποικιμενικές κοινωνίες ως μια εξωτερική, εχθρική και εκβιαστική επιβολή. Ο θεσμός της υποχρεωτικής στρατολόγησης, σε συνδυασμό με την εκτεταμένη διαφθορά των τοπικών αρχόντων κατά τη διαδικασία της κλήρωσης, οδήγησε σε μαζικές ανυποταξίες και λιποταξίες. Ο λιποτάκτης, στερούμενος των πολιτικών του δικαιωμάτων και τελώντας υπό διαρκή καταδίωξη, κατέφευγε νομοτελειακά στον προστατευτικό ορεινό χώρο και εντασσόταν στις υφιστάμενες ληστρικές συμμορίες, διαιωνίζοντας έναν φαύλο κύκλο παρανομίας και κρατικής καταστολής.

Η μετεπαναστατική ληστεία διαφοροποιήθηκε ριζικά από τις προεπαναστατικές μορφές της, κυρίως λόγω της οργανικής πολιτικοποίησής της μέσω των αναπτυσσόμενων πελατειακών δικτύων του ελληνικού κοινοβουλευτισμού. Αντίθετα με το κλασικό θεωρητικό σχήμα της καθαρής κοινωνικής ληστείας, το οποίο προϋποθέτει έναν ληστή αποκομμένο και εχθρικό προς κάθε μορφή εξουσίας, οι Έλληνες ληστές του 19ου αιώνα αποτελούσαν αναπόσπαστο κομμάτι του πολιτικού συστήματος. Λειτουργούσαν ως ο ένοπλος, ανεπίσημος βραχίονας τοπικών κομματαρχών, ισχυρών οικογενειών και

βουλευτών της επαρχίας. Σε ένα καθεστώς πλήρους, αμοιβαίας και κυνικής συναλλαγής, οι πολιτικοί πάτρωνες παρείχαν στις ληστρικές συμμορίες δικαστική ασυλία, έγκαιρες και έγκυρες πληροφορίες για τις κινήσεις των αποσπασμάτων της Χωροφυλακής, καθώς και γενναιοδωρες κυβερνητικές αμνηστίες. Ως αντάλλαγμα για αυτές τις πολύτιμες υπηρεσίες, οι ληστρικές ομάδες ασκούσαν συστηματική βία και ψυχολογική τρομοκρατία στους πολιτικούς αντιπάλους των προστατών τους, εξασφάλιζαν την υπερψήφιση συγκεκριμένων υποψηφίων και νόθευαν απροκάλυπτα τις εκλογικές διαδικασίες στην επαρχία. Αυτή η οργανική και βαθιά ριζωμένη διαπλοκή αφαίρεσε από τη ληστεία τα όποια γνήσια ανατρεπτικά ή επαναστατικά χαρακτηριστικά θα μπορούσε να διαθέτει, μετατρέποντάς την σε ένα βαθιά συντηρητικό εργαλείο για την τεχνητή αναπαραγωγή και τη διατήρηση της τοπικής πολιτικής και κοινωνικής εξουσίας.

Επιπλέον, η ληστεία πρέπει να αναλυθεί με αμιγώς οικονομικούς όρους, καθώς λειτούργησε στην οικονομικά εξαρθρωμένη και στερούμενη υποδομών ελληνική ύπαιθρο ως ένας εναλλακτικός, βίαιος αλλά αποτελεσματικός μηχανισμός πρωταρχικής συσσώρευσης κεφαλαίου και βίαιης κοινωνικής κινητικότητας. Σε μια πραγματικότητα όπου η πρόσβαση στην έγγεια ιδιοκτησία ήταν εξαιρετικά περιορισμένη, τα τσιφλίκια κυριαρχούσαν και η αγροτική πίστη ήταν παντελώς ανύπαρκτη, η ληστεία προσέφερε μια διέξοδο από τη φτώχεια. Μέσω των υπέρογκων λύτρων που εισέπρατταν από τις απαγωγές εύπορων πολιτών και των λαφύρων από τις επιδρομές, οι αρχηγοί των συμμοριών, οι διαβόητοι καπετάνιοι, κατάφεραν να συγκεντρώσουν πολύ σημαντικά οικονομικά κεφάλαια. Τα κεφάλαια αυτά στη συνέχεια διοχετεύονταν και επενδύονταν με συστηματικό τρόπο στη νόμιμη οικονομία της χώρας. Συνεπώς, η ληστεία δεν αποτελούσε μια τυφλή, άλογη και αποκλειστικά καταστροφική δύναμη, αλλά μια εξαιρετικά οργανωμένη οικονομική επιχείρηση υψηλού ρίσκου, η οποία επέτρεπε την κοινωνική άνοδο και την οικονομική επιφάνεια εντός των ορίων της παραδοσιακής κοινότητας.

Η μακροήμερευση και η ανθεκτικότητα του φαινομένου ενισχύθηκαν σε καθοριστικό βαθμό από την επίσημη εξωτερική πολιτική του ελληνικού κράτους και την κυρίαρχη ιδεολογία του αλυτρωτισμού, όπως αυτή εκφράστηκε μέσα από το όραμα της Μεγάλης Ιδέας. Τα ρευστά, μεταβαλλόμενα και πλημμελώς αστυνομευόμενα ελληνοοθωμανικά σύνορα κατά τον 19ο αιώνα λειτούργησαν ως μια ιδανική γεωγραφική βαλβίδα ασφαλείας για τους παράνομους. Οι ληστρικές ομάδες εκμεταλλεύονταν στο έπακρο αυτή τη συνθήκη, διαπράττοντας εγκλήματα ή απαγωγές στο ελληνικό έδαφος και στη συνέχεια διασχίζοντας

τη μεθόριο για να καταφύγουν στο οθωμανικό έδαφος, ή αντίστροφα, καθιστώντας τη δίωξή τους πρακτικά αδύνατη λόγω των ανυπέρβλητων διπλωματικών προσκομμάτων και των προβλημάτων ετεροδικίας. Το σημαντικότερο, όμως, είναι ότι το ίδιο το ελληνικό κράτος εργαλειοποιούσε συστηματικά αυτούς τους παράνομους σε περιόδους διεθνών αναταραχών και κρίσεων, όπως κατά τη διάρκεια των διαδοχικών εξεγέρσεων στη Μακεδονία. Το κράτος παρείχε μαζικές αμνηστίες στους καταδιωκόμενους ληστές με τον ρητό όρο να συγκροτήσουν άτακτα αντάρτικα σώματα και να εισβάλουν στις υπό οθωμανική κυριαρχία επαρχίες προκειμένου να προκαλέσουν τεχνητές εξεγέρσεις. Αυτή η πάγια κρατική πρακτική περιέβαλλε τους παράνομους με τον μανδύα του εθνικού αγωνιστή και του προστάτη της πατρίδας, γεγονός που εμποδίζει την κοινωνική τους απομόνωση από τους πληθυσμούς της υπαίθρου και παρέτεινε για δεκαετίες τη διάρκεια ζωής του φαινομένου.

Η θεσμική απάντηση του ελληνικού κράτους και η διαμόρφωση των μηχανισμών καταστολής ακολούθησαν μια εξελικτική πορεία που αντικατοπτρίζει τη σταδιακή ωρίμανση και τον συγκεντρωτισμό των ίδιων των κρατικών δομών. Η πορεία αυτή κινήθηκε από την πλήρη αποσπασματικότητα της καταστολής κατά τον 19ο αιώνα, στον ολοκληρωτικό, ορθολογικό έλεγχο κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου. Αρχικά, η αδυναμία της Χωροφυλακής να ελέγξει την ύπαιθρο ανάγκασε το κράτος να καταφύγει σε λύσεις που θύμιζαν έντονα το οθωμανικό παρελθόν, όπως η ίδρυση της Οροφυλακής και της Εθνοφυλακής. Τα σώματα αυτά, αποτελούμενα από ανεκπαιδευτους πολίτες με ισχυρότατους τοπικούς και συγγενικούς δεσμούς με τις κοινότητες τις οποίες υποτίθεται ότι αστυνόμευαν, αποδείχθηκαν παντελώς αναποτελεσματικά, καθώς τα μέλη τους συχνά συγκαλύπτονταν ή και συνεργάζονταν με τους διωκόμενους. Ταυτόχρονα, η εισαγωγή του μέτρου της χρηματικής επικήρυξης και η ψήφιση εξαιρετικά αυστηρών νόμων, όπως ο νόμος ΤΟΔ' του 1871, οι οποίοι εισήγαγαν την έννοια της συλλογικής ευθύνης, λειτούργησαν ως “δίκοπο μαχαίρι”. Ο αναγκαστικός εκτοπισμός ολόκληρων οικογενειών και συγγενών των ληστών, καθώς και η οικονομική επιβάρυνση των κοινοτήτων για τις ζημιές που προκαλούσαν οι συμμορίες, αντί να απομονώσουν τους ληστές, επέσυραν την οργή και τη βαθιά εχθρότητα της υπαίθρου απέναντι στα κρατικά όργανα, ενισχύοντας την παθητική ή ενεργητική συγκάλυψη των παρανόμων.

Η ριζική και οριστική ανατροπή σε θεσμικό επίπεδο συντελέστηκε κατά τον 20ό αιώνα, ιδιαίτερα μετά την προσάρτηση των Νέων Χωρών και την εμφάνιση νέων ληστρικών δικτύων στην περιοχή της Ηπείρου και της Μακεδονίας. Η θεσμική απάντηση του κράτους

κατά τον Μεσοπόλεμο υπήρξε πολύ πιο συγκροτημένη, οργανωμένη και απαλλαγμένη από τις παραδοσιακές δεσμεύσεις του παρελθόντος. Η εμφάνιση των ειδικών στρατιωτικών «ταγμάτων καταδίωξης» δημιούργησε μια εξαιρετικά ευέλικτη και σκληρή διωκτική δύναμη, η οποία μετακινείτο συνεχώς και δεν επηρεαζόταν από τοπικές πολιτικές πιέσεις. Παράλληλα, οι νομοθετικές μεταρρυθμίσεις αφαίρεσαν οριστικά και αμετάκλητα κάθε δυνατότητα πολιτικής κάλυψης ή δικαστικής κωλυσιεργίας. Η ίδρυση και λειτουργία των Έκτακτων Στρατοδικείων επέτρεψε την ταχύτατη έκδοση αποφάσεων, με τις ποινές να αποτελούν αποτρεπτικό παράγοντα για την επανεμφάνιση των ληστών. Το πιο καθοριστικό χτύπημα, ωστόσο, υπήρξε η συστηματική χρήση του εκτοπισμού και η αυστηρή αστυνόμευση των μετακινούμενων νομάδων κτηνοτρόφων. Οι πληθυσμοί αυτοί αποτελούσαν τους βασικούς τροφοδότες, τους πληροφοριοδότες και τους συνδέσμους των ληστρικών ομάδων με τον υπόλοιπο κόσμο. Με τη βίαιη διάρρηξη αυτών των δικτύων κοινωνικής αλληλεγγύης, οι συμμορίες έχασαν την επιμελητειακή τους βάση και απομονώθηκαν πλήρως μέσα στο φυσικό περιβάλλον.

Η οριστική και πλήρης εξάλειψη της ληστείας, η οποία ολοκληρώθηκε κατά τη μεταπολεμική περίοδο, δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να αποδοθεί αποκλειστικά στην επιτυχία και την αποτελεσματικότητα των κατασταλτικών και αστυνομικών μέτρων. Υπήρξε, στον πυρήνα της, το άμεσο αποτέλεσμα του συνολικού, δομικού, υλικού και θεσμικού εκσυγχρονισμού της ελληνικής επικράτειας. Ο πραγματικός και τελικός νικητής έναντι της ληστείας δεν ήταν το όπλο του Χωροφύλακα, αλλά η εισαγωγή της χώρας στη νεωτερικότητα. Η διάνοιξη ενός εκτεταμένου και σύγχρονου οδικού δικτύου που συνέδεσαν τις μέχρι τότε απομονωμένες και απρόσιτες ορεινές περιοχές με τα μεγάλα αστικά κέντρα, σε συνδυασμό με τη ραγδαία επέκταση των τηλεπικοινωνιών, κατέλυσαν τη γεωγραφική απομόνωση των ορεινών όγκων. Ο ορεινός χώρος έπαψε να αποτελεί ένα ασφαλές και απόρθητο καταφύγιο για τους παρανόμους, καθώς οι μετακινήσεις των κρατικών δυνάμεων έγιναν ταχύτατες.

Ταυτόχρονα, οι ριζικές κοινωνικοοικονομικές μεταρρυθμίσεις άλλαξαν πλήρως το τοπίο στην ελληνική ύπαιθρο. Η μεγάλη αγροτική μεταρρύθμιση, η απαλλοτρίωση των μεγάλων τσιφλικιών και η διανομή των γαιών στους ακτήμονες αγρότες και τους πρόσφυγες μετά το 1922, απορρόφησαν τις έντονες κοινωνικές και οικονομικές πιέσεις που ωθούσαν τους ανθρώπους στην παρανομία. Ο Έλληνας χωρικός, αποκτώντας τη δική του ιδιόκτητη γη, μετατράπηκε από έναν εξαθλιωμένο ακτήμονα σε έναν μικροϊδιοκτήτη, ο οποίος είχε πλέον

άμεσο, ζωτικό συμφέρον από την τήρηση της έννομης τάξης, της κοινωνικής ειρήνης και της δημόσιας ασφάλειας. Κατά συνέπεια, έπαψε οριστικά να βλέπει τον ληστή ως έναν «κοινωνικό εκδικητή» ή ως έναν σύμμαχο ενάντια στην κρατική αυθαιρεσία. Η σταδιακή διάλυση των παραδοσιακών, μεγάλων τσελινγκάτων, η ενσωμάτωση του κτηνοτροφικού κόσμου στις δομές της οργανωμένης εθνικής αγοράς και το μεγάλο ρεύμα της εσωτερικής και εξωτερικής μετανάστευσης στέρησαν από τις εναπομείνουσες ληστρικές ομάδες την απαραίτητη κοινωνική και δημογραφική τους βάση.

Συμπερασματικά, η ιστορική διαδρομή του φαινομένου της ληστείας αποτελεί τον πιο ανάγλυφο και πιστό καθρέφτη της επίπονης, αντιφατικής και μακροχρόνιας μετάβασης της ελληνικής κοινωνίας από τις κατακερματισμένες, παραδοσιακές και προνεωτερικές δομές εξουσίας στη σύγχρονη νεωτερικότητα. Η οριστική εξαφάνιση του φαινομένου σηματοδότησε την πλήρη, αδιαμφισβήτητη και καθολική επικράτηση του κρατικού μονοπωλίου της νόμιμης βίας σε ολόκληρη την επικράτεια. Παράλληλα, επισφράγισε την οριστική ενσωμάτωση της επαρχίας και της υπαίθρου σε ένα ενιαίο, ορθολογικά οργανωμένο και κεντρικά ελεγχόμενο εθνικό πλαίσιο, θέτοντας ένα οριστικό τέλος σε μια μακρά ιστορική εποχή, κατά την οποία η ένοπλη παρανομία και η ιδιωτική βία μπορούσαν να λειτουργούν ως αυτόνομοι, έγκυροι και αποτελεσματικοί ρυθμιστές των κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών σχέσεων στην Ελλάδα.

Βιβλιογραφία

- Boeschoten, R. (1991). Κλεφταρματολοί, ληστές και κοινωνική ληστεία. *Μνήμων*(13).
- Petropoulos, J. (1997). *Πολιτική και Συγκρότηση κράτους στο Ελληνικό Βασίλειο 1833-1843*. Αθήνα: Εκδόσεις Μορφωτικού Ιδρύματος Εθνικής Τραπέζης.
- Αμπού, Ε. (2018). *Η Ελλάδα του Όθωνα*. (Α. Κομνηνέλλη, Μεταφρ.) Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Αναστασόπουλος, Ν. (2018). *Η ληστεία στο ελληνικό κράτος (μέσα 19ου - αρχές 20ου αι.)*. Εστία.
- Ασδραχάς, Σ. (2019). *Πρωτόγονη Επανάσταση. Αρματολοί και κλέφτες (18ος – 19ος αι.)*. Αθήνα: ΕΑΠ.
- ΓΑΚ. (17/11/1838). *διάταγμα Φ.167*. Υπουργείο Εσωτερικών.
- Γούναρης, Β. (2019). *Δεν είν' ο περσινός καιρός... Έλληνες κλεφταρματολοί και Αλβανοί στασιαστές (1829-1831)*. Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών (Ε.Ι.Ε.).
- Δαλκαβούκης, Β. (2007). Παράδοση ανταρσίας και νεωτερικότητα στον αγροτικό χώρο. Το παράδειγμα της εαμικής αντίστασης στο Ζαγόρι. Στο Χ. Δερμεντζόπουλος, & Β. Νιτσιάκος (Επιμ.), *Όψεις του λαϊκού πολιτισμού. Μνήμη Στάθη Δαμιανάκου* (σσ. 131-142). Αθήνα: Πλέθρον.
- Δαμιανάκος, Σ. (2003). *Παράδοση ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός*. Πλέθρον.
- Δερμεντζόπουλος, Χ. (1997). *Το ληστρικό μυθιστόρημα στην Ελλάδα. Μύθοι-παραστάσεις-ιδεολογία*. Αθήνα: Πλέθρον.
- Καλογρηάς, Β., & Δορδανάς, Σ. (2014). Η αναγνώριση των μη εαμικών αντιστασιακών οργανώσεων (1945-1974). Στο Β. Γούναρης (Επιμ.), *Ηρωες των Ελλήνων. Οι καπετάνιοι, τα παλικάρια και η αναγνώριση των εθνικών αγώνων 19ος-20ός αιώνας* (σσ. 181-256). Αθήνα: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων.
- Καμπούρογλου, Δ. (2012). *Αρματολοί και Κλέφτες (1453-1821)*. Αθήνα: Άγκυρα.
- Κάσσης, Κ. (2000). *Αντιεξουσιαστές και ληστές στα βουνά της Ελλάδας (Τόμ. Α' 1821-1871)*. Αθήνα: Ιχώρ.
- Κολιόπουλος, Ι. (1977). Η θέση των Ελλήνων στη Μακεδονία από το 1881 έως το 1896. Στο *Ιστορία Ελληνικού Έθνους* (Τόμ. ΙΔ, σσ. 215-220).
- Κολιόπουλος, Ι. (1980). Περί κοινωνικών και άλλων ληστών στη νεότερη Ελλάδα. *Δελτίο Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος*(23).
- Κολιόπουλος, Ι. (2003). Ληστεία και αλυτρωτισμός στην Ελλάδα του 19ου αιώνα. Στο Θ. Βερέμης (Επιμ.), *Εθνική ταυτότητα και Εθνικισμός στην Νεότερη Ελλάδα* (σσ. 133-175). Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Κολιόπουλος, Ι. (2005). *Η ληστεία στην Ελλάδα (19ος αι). Περί λύχνων αφάς*. Αθήνα: Επίκεντρο.
- Κτενιάδης, Ν. (1931). *Ιστορία της ελληνικής χωροφυλακής 1833-1933* (Τόμ. Α'). Αθήνα: Παράρτημα "Κήρυκος Δημοσίας Ασφαλείας".
- Λασσάνης, Γ. (1856). *Εκθεσις περί ληστείας*. (Σ. Κουτρουβίδης, Μεταφρ.) Αθήνα: Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων. <https://doi.org/https://tinyurl.com/yr7jkxk7>
- Μαραντζίδης, Ν. (2008). Οι ένοπλοι εθνικιστές αρχηγοί της Κατοχής στη Βόρειο Ελλάδα. Στο Ν. Μαραντζίδης (Επιμ.), *Οι άλλοι Καπεταναίοι. Αντικομμουνιστές ένοπλοι στα χρόνια της Κατοχής και του Εμφυλίου* (σσ. 27-57). ΕΣΤΙΑ.
- Μαρκεζίνης, Σ. (1966). *Πολιτική ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος 1828 – 1964* (Τόμ. 2). Αθήνα .
- Μοσχονήσιος, Α. (1869). *Το κάτοπτρον της εν Ελλάδι ληστείας*. Εν Ερμουπόλει: Τύποις "Εθνικού Μέλλοντος". <https://doi.org/https://digital.lib.auth.gr/record/148336>

- Παπασταματίου, Δ., & Κοτζαγεώργης, Φ. (2015). *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού κατά τη διάρκεια της Οθωμανικής Πολιτικής Κυριαρχίας*. [Προπτυχιακό εγχειρίδιο]. Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις.
<https://doi.org/http://dx.doi.org/10.57713/kallipos-558>
- Παχή, Ο. (2012). Το φαινόμενο της ληστείας στην Ελλάδα (1833-1933). Μια γενική θεώρηση. *Ανιστόρητον*, 9.
- Πλουμίδης, Γ., & Αναστασόπουλος, Ν. (2006). Ληστρικές συμπεριφορές στις αρχές του 20ού αιώνα: Το παράδειγμα του Νομού Ιωαννίνων. *Ο ελληνικός κόσμος ανάμεσα στην εποχή του Διαφωτισμού και στον εικοστό αιώνα*. Βουκουρέστι: Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών. Ανάκτηση από https://www.eens.org/eens-congress-access/?main__page=1&main__lang=de&eensCongress_cmd=showPaper&eensCongress_id=123
- Πολίτης, Α. (2003). Η μορφή του καπετάν Μπασδέκη. *Μνήμων*(11), σσ. 1–31.
- Σφυρόερας, Β. (1975). Σώματα Αντιστάσεως του Ελληνισμού. Στο Συλλογικό, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (Τόμ. ΙΑ', σσ. 144-151). Εκδοτική Αθηνών.
- Σωτηρόπουλος, Σ. (1867). *Τριάκοντα εξ ημερών αιχμαλωσία και συμβίωσις μετά ληστών*. Αθήνησι: Τυπογραφείον-Φραγκλίνος, Ιω. Γιαννινοπούλου Ηπειρώτου και Μ. Σακκορράφου. <https://doi.org/https://anemi.lib.uoc.gr/metadata/8/8/6/metadata-454-0000004.tkl>
- Τάκερμαν, Κ. (1877). *Οι Έλληνες της σήμερον*. Αθήνησι: Τυπογραφείον της Φιλοκαλίας. <https://doi.org/https://anemi.lib.uoc.gr/metadata/7/0/d/metadata-265-0000130.tkl>
- Τζάκης, Δ. (1997). Αρματολισμός, συγγενικά δίκτυα και εθνικό κράτος. Οι ορεινές επαρχίες της Άρτας στο πρώτο ήμισυ του 19ου αιώνα. *Διδακτορική Διατριβή*. Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. Τμήμα Κοινωνιολογίας.
- Τζάκης, Δ. (2013, Μάρτιος). Οπλارχηγοί και προεστοί. Κοινωνικές κινητικότητες και οικογενειακές στρατηγικές στον ορεινό χώρο. *Νέα Εστία*, σσ. 116-135.
- Τζάκης, Δ. (2016). Οι οπλارχηγοί της Άρτας στα μέσα του 19ου αιώνα και τα δίκτυα του ελληνικού αλυστρωτισμού. (Η. Σκουλίδας, Επιμ.) *Σκούφας*, ΙΖ'(106), σσ. 53-68.
- Τζανακάρης, Β. (2015). *Οι λήσταρχοι. Τα παλληκάρια τα καλά σύντροφοι τα σκοτώνουν*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Τζόκας, Σ. (1999). *Ο Χαρίλαος Τρικούπης και η συγκρότηση του νεοελληνικού κράτους*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Τζούκας, Β. (2017). Κράτος, καταστολή και τοπικές κοινωνίες στο Μεσοπόλεμο: η ληστεία στην Ήπειρο. Στο Έ. Αβδελά, Ρ. Αλβανός, Δ. Κουσουρή, & Μ. Χαραλαμπίδης (Επιμ.), *Η Ελλάδα στο Μεσοπόλεμο, Αλεξάνδρεια* (σσ. 133-149). Αθήνα.
- Τρικούπης, Σ. (1993). *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης* (Τόμ. Τόμος 1). Αθήνα: Εκδόσεις Νέα Σύνορα – Α.Α. Λιβάνη.
- Τρίχα, Λ. (2025). *Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος. Ο εμπνευστής του συνταγματικού κράτους*. Πατάκη.
- ΦΕΚ 17. (4/5/1833). *Βασίλειον της Ελλάδος*. ΦΕΚ 17.
- ΦΕΚ 21. (3/6/1833). *Βασίλειον της Ελλάδος*. ΦΕΚ 21.
- ΦΕΚ 36. (16/10/1843). *Βασίλειον της Ελλάδος*. ΦΕΚ 36.
- ΦΕΚ 4. (4/3/1833). *Βασίλειον της Ελλάδος*. ΦΕΚ 4.
- ΦΕΚ 6. (8/3/1833). *Βασίλειον της Ελλάδος*. ΦΕΚ 6.
- ΦΕΚ 64. (13/11/1836). *Βασίλειον της Ελλάδος*. ΦΕΚ 64.

- Φωτόπουλος, Α. (1975). Συμβολή εις την ιστορίαν της ληστείας κατά την Καποδιστριακήν περίοδον. *Πελοποννησιακά*, ΙΑ', σσ. 213 – 238.
- Χαλατσάς, Δ. (2003). *Τα ληστρικά τραγούδια*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας».
- Χατζής, Α. (2022). *Ο ενδοξότερος αγώνας. Η Ελληνική Επανάσταση του 1821*. Αθήνα: Παπαδόπουλος.

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.